

نگرشی مبنایی به سیاستگذاری در قلمرو بنیه دفاعی جمهوری اسلامی ایران

حسین درّی نوگورانی^۱

تاریخ تصویب: ۱۳۸۹/۳/۲

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۲/۲۰

چکیده

جمهوری اسلامی ایران با توجه به منابع غنی خود در حوزه های مختلف، آماج تعرضات خبری و دیپلماتیک، جنگ سرد اقتصادی و جنگ نرم و شبیخون فرهنگی، و سرانجام تهدیدات جدی و رسمی نظامی می باشد. غفلت از این رویارویی در حال تمرکز و چشم پوشی از برنامه های تهدیدآمیز بیگانگان، به فرموده مقام معظم رهبری، توجیهی جز ساده اندیشی یا غرض ورزی ندارد.

بنا به تعریف، بنیه دفاعی متشکل از عناصری مادی و غیرمادی (شامل امور ذهنی و احساس و درک) و داخلی و خارجی است که یا عملاً در استفاده نظامی هستند و یا ضمن آمادگی، در هنگام لزوم می توانند بدون تأخیری ناپذیرفتنی (گزارف)، برای رفع انواع تهدیدات - اعم از سخت و نرم - و در جهت تحقق اهداف دفاعی به کار گرفته شوند.

در سیاستگذاری بنیه دفاعی کشور، باید از عوامل قدرت ملی به بهترین وجه استفاده شود تا ضمن رعایت اولویت ها، بازدارندگی تحقق پذیرد، تهدیدات پاسخ گفته شوند، دفاع با قاطعیت صورت پذیرد، و پیگیری آرمان ها و اهداف و منافع ملی به بهترین وجه امکان پذیر گردد.

واژگان کلیدی

بنیه دفاعی؛ قدرت ملی؛ سیاستگذاری ملی؛ سیاستهای کلی و برنامه های توسعه

۱- کارشناس ارشد رشته اقتصاد و معارف اسلامی، عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین (ع). (hos_dorri@yahoo.com)

مقدمه

زندگی اجتماعی، با روح جمعی هویت می‌یابد، و روح جمعی، با تعامل و تأثیر و تأثر متقابل، در پیکره جامعه بشری دمیده می‌شود. در دنیای واقعی همان‌گونه که در تئوریهای علمی ذیربط نیز در نظر گرفته می‌شود، موارد بسیاری رخ می‌دهد که منافع کشورها، ناسازگار می‌شوند و در یک نگرش همه جانبه سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، و امنیتی - استراتژیک، کشورها در بند قطب‌بندیها و بازیهای سیاسی، در واقعیت یا تصور، در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند، و دنیای کلاسیک بی‌تنش، در عمل صحنه منازعه می‌گردد. بی‌تردید در چنین دنیایی، کشور ضعیف و ناهوشیار، پامال است و تا هنگامی که به حاکمیت ارزشهای انسانی و ضمانت اجرایی برای تحقق عدالت جهانی دست نیابیم، این چشم‌انداز، فضای آرمانی و ایده‌آل را در سطح جهانی خدشه‌دار می‌کند. تشدید منازعات مسلحانه بویژه در سالیان اخیر و سربرآوردن دوباره افزایش هزینه‌های نظامی، آینده بدون منازعه‌ای را که پس از پایان جنگ سرد رسمی، از سوی برخی تصور می‌شد، در سطح جهان نوید نمی‌دهد. اگرچه سالهاست که کشورهای پردرآمد (کشورهای صنعتی و کشورهای پردرآمد خاورمیانه) بیشترین مخارج سرانه نظامی را دارا می‌باشند، اما کشورهای نیازمند در حال توسعه - بویژه در منطقه آفریقا و خاورمیانه - برحسب سهم هزینه‌های نظامی از تولید ناخالص داخلی، سنگین‌ترین بار اقتصادی را بر دوش می‌کشند. با مروری بر پراکنش منازعات و پیشینه تاریخی آنها و بویژه با خیزش بیداری اسلامی در منطقه، می‌توان دریافت که خاورمیانه با زخم کهنه و مزمن منازعات دیرینه مسلحانه، صحنه چالش و نمودار اعمال زور قدرتهای بزرگ بوده و هست. جمهوری اسلامی ایران نیز در این میان، با توجه به منابع غنی انرژی و موقعیت ژئواستراتژیک، و تأثیرگذاری بی‌بدیل بر اندیشه‌های اسلام‌گرایانه و استقلال‌محور، و الهام‌بخش حرکتها و پایداریها در مقابل سیطره قدرتهای بزرگ - بویژه آمریکا -، آماج تعرضات خبری و دیپلماتیک، و جنگ سرد اقتصادی و جنگ نرم و شیپخون فرهنگی، و سرانجام تهدیدات جدی و رسمی نظامی می‌باشد. غفلت از این رویارویی در حال تمرکز و چشم‌پوشی از برنامه‌های تهدیدآمیز بیگانگان، به فرموده مقام معظم رهبری، توجیهی جز ساده‌اندیشی یا غرض‌ورزی ندارد.

ما در این مقاله درصدد هستیم به ضرورت توجه و مفهوم و برخی ویژگی‌ها و عناصر شکل‌گیری توان دفاعی در چارچوب بنیه دفاعی بپردازیم، و برخی مبانی و ملاحظات

سیاست‌گذاری در این زمینه را به صورتی بسیار فشرده مرور کنیم. سؤال اصلی در این مقاله این است که "مبانی و محورها و ملاحظات اساسی در سیاست‌گذاری بنیه دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟"

۱- مفهوم بنیه دفاعی و عناصر اصلی آن

برای مقابله با تهدیدات، باید از کلیه امکانات و قابلیت‌ها و توانهای ملی استفاده شود. این امکانات و قابلیت‌ها و توانها در صورتی می‌توانند در رویارویی با تهدیدات امنیت ملی به کار آیند که بتوانند در عرصه دفاع مورد استفاده قرار گیرند.

بنیه در اصل واژه‌ای عربی^۱، و (به کسر باء و ضم آن) به معنای "ساخت، ترکیب، هیئت (شکل)"؛ و بنیه (به کسر باء) به معنای "ساختمان، ساختار، نهاد و فطرت و سرشت" به کار می‌رود. بر این مبنا، ضعیف‌البنیه به معنای کم‌توان، و قوی‌البنیه به معنای نیرومند و پرتوان می‌باشد.^۲ معادل "بنیه" با این معانی، در انگلیسی واژه‌هایی از جمله "Form"، "Costitution"، "Structure" و همچنین "Stamina" می‌باشد که واژه اخیر، "طاق و استقامت (توان تحمل)" را نیز شامل می‌شود. با توجه به آن که توان، بر مبنای ساخت و سرشت و طاق و پایداری مفهوم می‌یابد، بنیه با کمی مسامحه معمولاً با واژه‌هایی از قبیل "قابلیت"، "مقدورات"، "توانایی"، "ظرفیت" و "امکانات" (امکانیات)، مترادف و یا همبسته قلمداد می‌شود. البته در برخی موارد، "قابلیت" را امری بالقوه و "امکانات" را امری بالفعل تلقی می‌کنند.^۳ با این ملاحظه، به نظر می‌رسد واژه "بنیه" عام‌تر و دربرگیرنده‌ی هر دو امور بالفعل و بالقوه‌ای که توان‌ساز هستند (عامل قابلیت‌ها و امکانات و توانمندی‌ها)، می‌باشد.

بر اساس آنچه گفته شد، بنیه نظامی و دفاعی نیز به ساخت^۴ و پایداری نظامی و دفاعی

۱- بنا بر فرهنگ دهخدا و فرهنگ معین، بنیه دارای سه معنای اساسی است: ۱- توان، توانایی؛ ۲- ساخت؛ و ۳- نهاد، آفرینش.

۲- در این باره علاوه بر فرهنگ لغات متقدم، از جمله ر.ک. [آذرنوش] و [اتابکی].

۳- اگرچه گاهی این دو واژه، با معانی بر عکس آنچه گفته شد نیز به کار می‌روند. با این وجه تمایز، گاهی "قابلیت" را امری بالقوه و "توانایی" را امری بالفعل قلمداد می‌کنند. در متن حاضر، با کمی مسامحه، امکانات و قابلیت‌ها و توانایی‌ها را تقریباً مترادف به کار می‌بریم.

۴- به بیان مقام معظم رهبری: "نظام جمهوری اسلامی با ساخت مستحکم مردمی خود - که ملات این ساخت هم ایمان و آمادگی برای مجاهدت بود - توانسته است تا امروز نه فقط در مقابل فشارها مقاومت کند، بلکه روز به روز خود را

مستحکم‌تر نماید." [۱۳۸۲/۱۱/۱۹]

مربوط می‌شود. بنا به یک معنای خاص در فرهنگ‌های اصطلاحات نظامی،^۱ معمولاً قابلیت (توان) نظامی را توان دستیابی به اهداف معینی در زمان جنگ (پیروزی در جنگ یا نبرد، انهدام یک مجموعه هدف) معنا می‌کنند،^۲ که چهار عنصر اساسی را در بر می‌گیرد: ساختار نیرو، نوسازی (نوین‌گری)، آمادگی و پایداری.

در کنار آنچه گفته شد و بنا به یک تعریف، بنیه دفاعی متشکل از عناصری است که یا عملاً در استفاده نظامی هستند و یا در هنگام لزوم می‌توانند بدون تأخیری ناپذیرفتنی (گزارف)، در جهت تحقق اهداف دفاعی به کار گرفته شوند.^۳ "بنیه دفاعی" بنیه تأمین امنیت ملی و به همین دلیل، عام‌تر از بنیه نظامی^۴ است و می‌تواند سایر عناصر بنیه ملی نظیر بنیه اقتصادی و اجتماعی و ... را نیز که به طور متعارف فرصت بیشتری برای آماده شدن جهت دفاع نیاز دارند، در بر گیرد. با این تعریف، بسیاری از عناصری که در بخشهای غیرنظامی هستند - از جمله، صنایعی غیرنظامی که شالوده صنعتی تولید نظامی را تشکیل می‌دهند - در گروه عناصر بنیه دفاعی قرار می‌گیرند. در این باره، شایان ذکر است که مقدار بنیه دفاعی، با معیار میزان قدرت جنگیدن ارزیابی می‌گردد، زیرا بنیه نظامی یک دولت، با ظرفیت آن دولت در اقدام به جنگ یا بازداشتن دولت یا دولتهای حریف سنجیده می‌شود.

بنا به تعریفی دیگر، بنیه دفاعی به معنای "مجموعه قابلیت‌ها و توانمندی‌های مربوط به تمام زیرساخت‌ها و منابع در جمیع ابعاد قدرت ملی و توان مدیریت بهره‌برداری از آنها برای رسیدن به اهداف و اجرای سیاست‌های دفاعی - امنیتی" تعریف می‌شود؛ و بنا به تعریف سوم، بنیه دفاعی "مجموعه‌ی قابلیت‌ها و توانمندی‌های مادی و معنوی برترساز پایدار در همه ابعاد قدرت ملی جهت بازدارندگی و دفاع از انقلاب و نظام اسلامی و دستیابی به اهداف دفاعی - امنیتی" است.

در یک جمع‌بندی، بنیه دفاعی متشکل از عناصری مادی و غیرمادی (شامل امور ذهنی و احساس و درک) و داخلی و خارجی است که یا عملاً در استفاده نظامی هستند و یا در هنگام لزوم می‌توانند بدون تأخیری ناپذیرفتنی (گزارف)، برای رفع انواع تهدیدات - اعم از

1- Military Capability

۲- در این زمینه از جمله ر.ک. [Joint Education...]

۳- عناصر نظامی‌ای که کاربردی عملیاتی دارند و همچنین عناصر غیرنظامی آماده‌ای که در صورت فراخوان و فرمان بسیج

قابلیت‌ها، در دسترس قرار دارند. برای توضیح بیشتر از جمله ر. ک. [Joint Standing Committee...]

۴- کاربرد اصطلاحاتی از قبیل "دفاع غیرنظامی"، و "آمادگی غیرنظامی" نیز با همین ملاحظه صورت می‌گیرد.

سخت و نرم - و در جهت تحقق اهداف دفاعی به کار گرفته شوند. در قلمروی که تعریف شد، و با توجه به آنچه گفته شد، "آمادگی" در بنیه دفاعی موضوعیت دارد. بعلاوه، بنیه دفاعی هدمند است، و به هر دو عرصه‌ی داخلی و خارجی معطوف می‌باشد، و همچنین عناصر (بازیگران)، مسیر (برای چه استفاده‌ای و در چه فرایندی)، و زمان (فرصت) در بنیه دفاعی تعیین‌کننده هستند.

۲- ضرورت آمادگی و تقویت بنیه دفاعی

۲-۱- سفارشهای امام راحل

حضرت امام - قدس ... نفسه الزکیه - با بی‌تابی خاصی بارها تأکید کرده‌اند که اسلام مورد هجوم است و سلطه‌جویان با ما دشمنی دائمی دارند و لذا به جد باید برای جمهوری اسلامی احساس خطر کنیم. ابرقدرتها هرگز از ما دست برنداشته‌اند و لذا یک لحظه غفلت از کید دشمن جایز نیست. ما باید پیش‌فرض همیشگی مراقبت و هوشیاری دشمن را در ذهن داشته باشیم. [موسوی خمینی (امام)، ۳، ۳۲۵] به تأکید ایشان، هیچ‌گاه نباید احتمال تجاوزهای مکرر را از صحنه تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کشور حذف کنیم. منازعه مزبور، منازعه‌ای مستمر و بی‌امان است که به ماهیت انقلاب ما بازمی‌گردد و تا هنگامی که ماهیت انقلاب اسلامی و ماهیت جهانخواران دگرگون نشده‌است، باید تهدید را جدی بگیریم، و خود را برای جنگهای طولانی آماده نگه داریم. [موسوی خمینی (امام)، ۱۳، ۲۵۰ و موسوی خمینی (امام)، ۲۱، ۱۹۵] حضرت امام (ره) در حکم انتصاب جانشین فرماندهی کل قوا در ۱۲ خرداد ۱۳۶۷، ایشان را موظف به اجرای دستوراتی از جمله امور ذیل می‌کنند:

"- تمرکز صنایع نظامی و تهیه مایحتاج دفاع مقدس‌مان و انسجام امکانات تعمیراتی، پشتیبانی، فنی، مهندسی، رزمی، آموزشی و تحقیقاتی و نیز بسیج همه امکانات و ابزار در جهت اهداف مشخص از سوی فرماندهی کل.

- سعی در استفاده هرچه بهتر از امکانات و نیروها؛ و جلوگیری از به کارگرفتن امکانات مادی و معنوی در غیر موارد ضروری..." [موسوی خمینی (امام)، ۲۱، ۵۷]

پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ نیز حضرت امام تصریح می‌کنند که:

"نیروهای نظامی ما هرگز نباید از کید و مکر دشمنان غافل بمانند. در هر شرایطی باید

بنیه دفاعی کشور در بهترین وضعیت باشد.“ [موسوی خمینی (امام)، ۹۴، ۲۱] “با قبول و اجرای صلح کسی تصور نکند که ما از تقویت بنیه دفاعی و نظامی کشور و توسعه و گسترش صنایع تسلیحاتی بی‌نیاز شده‌ایم، بلکه توسعه و تکامل صنایع و ابزار مربوط به قدرت دفاعی کشور، از اهداف اصولی و اولیه بازسازی است و ما با توجه به ماهیت انقلابمان، در هر زمان و هر ساعت، احتمال تجاوز را مجدداً از سوی ابرقدرتها و نوکرانشان باید جدی بگیریم.“ [موسوی خمینی (امام)، ۱۵۸، ۲۱] “... من به عنوان فرمانده کل قوا به مسئولین و تصمیم‌گیرندگان نیز دستور می‌دهم که در هیچ شرایطی از تقویت نیروهای مسلح و بالابردن آموزشهای عقیدتی و نظامی و توسعه تخصصهای لازم و خصوصاً حرکت به طرف خودکفایی نظامی غفلت نکنند و این کشور را برای دفاع از ارزشهای اسلام ناب و محرومین و مستضعفین جهان، در آمادگی کامل نگه دارند و مبادا توجه به برنامه‌های دیگر، موجب غفلت از این امر حیاتی گردد که مطمئناً غفلت از تقویت بنیه دفاعی کشور، طمع تهاجم و تجاوز بیگانگان و نهایتاً تحمیل جنگها و توطئه‌ها را به دنبال می‌آورد.“ [موسوی خمینی (امام)، ۳۵۸، ۲۱]

و سرانجام: “باید ... از همه اندوخته‌ها و تجربه‌ها و استعدادها و طرحها استفاده نمود؛ ... و در تجهیز کلیه آحاد و افراد این کشور، بر اساس اصول و فرمول خاص دفاع همه جانبه،^۱ و تارسیدن به شکل واقعی و حقیقی بسیج و ارتش بیست میلیونی، کوشش نمود.“ [موسوی خمینی (امام)، ۱۳۴، ۲۱]

۲-۲- رهنمودهای مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری دفاع را جزئی از هویت یک ملت زنده می‌دانند به گونه‌ای که “هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند، زنده نیست. هر ملتی هم که به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، در واقع زنده نیست.“ [۱۳۶۸/۸/۲۹]. از سوی دیگر “استکبار زنده است، پس خطر زنده است. ممکن است این خطر به شکل نظامی باشد، ممکن است به شکل غیرنظامی باشد“ [۱۳۶۹/۹/۱]. “باید بدانید که دشمن برای ضربه زدن، منتظر فرصت است. “و من نام لم ینم عنه“. اگر شما غافل بشوید، ضربه را خواهید خورد.“ [۱۳۶۹/۱۱/۱۹].

۱- دفاع همه‌جانبه می‌تواند در کنار همگانی بودن، فراگیر بودن موضوعی و چند جنبه‌ای بودن آن را در بر گیرد که دفاع نظامی یکی از ابعاد آن است.

”باید آمادگی خود را نیز برای دفاع نظامی از دستاوردهای انقلاب حفظ کنیم. ما مکرر این توصیه را کرده‌ایم... این، دستور است و همه مسئولان و نیز مسئولان نیروهای مسلح، باید این را به عنوان یک وظیفه بشنوند و به طور جدی دنبال آن باشند.“ [۶۸/۱۲/۱۰]

”امیرالمؤمنین فرمودند: انْ أَمَا الْحَرْبِ الْأَرْقِ. مرد جنگ بیدار است. بیدار باشید... باید این بیداری را در عملتان نشان دهید. عذری برای آماده نبودن، پذیرفته نیست.“ [۱۳۷۷/۱/۳۰].

”همه آحاد ملت - مخصوصاً نیروهای مسلح - باید بدانند که آمادگی و هوشیاری برای دفاع، تمام‌نشدنی است.“ [۱۳۶۸/۸/۲۹] ”نیروهای مسلح تهدید را جدی بگیرند؛ بارها من این را گفتم. شما در محاسبات خودتان، مثل محاسبات سیاسی نمی‌توانید عمل کنید. محاسب سیاسی مثلاً میگوید امکان حمله‌ی دشمن کم است؛ بیست درصد است، سی درصد است؛ شما باید بگوئید امکان حمله‌ی دشمن صد درصد است.“ [۲۲/۰۱/۱۳۸۹].

بیان ایشان، برای تحقق آمادگی و آنچه گفته شد، نیروی نظامی اهمیتی ویژه دارد:

”و اگر همه [نیروهای علمی، نیروهای اقتصادی و نیروهای سیاسی] ... باشد و نیروی نظامی که مدافع بقا و وجود و هستی و حیثیت و شرف ملی آنهاست، نباشند، هیچ کدام توفیقی نخواهند داشت و نخواهند توانست کار خود را به سامان برسانند.“ [۱۳۷۷/۸/۶]

سرانجام: ”مجموع نیروهای مسلح در کشور، هرچه بتواند روحیات و سازماندهی، ابزار و امکانات رزمی، تواناییهای گوناگون و تجارب خود را بیشتر کند، برای این که ملت، اقتدار حقیقی داشته باشد، بهتر و لازم‌تر است.“ [۱۳۷۷/۱/۳۰] در همان حال، مقام معظم رهبری برای تحقق آمادگی، بر بسیج به معنای وسیع آن، تأکید فراوان دارند. در کلمه ”بسیج“، معنای حضور و آمادگی - آن هم در حد فداکاری - هست. [۱۳۷۶/۱۱/۱۱؛ همچنین ۱۳۷۹/۹/۵]

در نگرش همه‌جانبه، بسیج جزو سازمانهای رسمی نظامی به معنای خاص آن به حساب نمی‌آید؛ بسیج یعنی پیشگام و پیشقراول در همه‌ی میدان‌های مورد نیاز کشور و نظام اسلامی.... [۱۳۷۹/۵/۶] انکار بسیج، انکار بزرگترین ضرورت و مصلحت برای کشور است، و اگر بخواهیم بسیج را در یک تعریف کوتاه معرفی کنیم، باید بگوییم بسیج، عبارت است از مجموعه‌ای که در آن، پاک‌ترین انسانها، فداکارترین و آماده‌به‌کارترین جوانان کشور، در راه اهداف عالی این ملت، و برای کمال رساندن و به خوشبختی رساندن این کشور، جمع شده‌اند. بسیج، عبارت است از تشکیلاتی که در آن، افراد متفرق و تنها، به یک مجموعه‌ی عظیم و منسجم، به یک مجموعه‌ی آگاه، متعهد، بصیر و بینای به مسایل کشور و به نیاز

ملت، تبدیل می‌شوند. [۱۳۷۶/۹/۵]

با این دیدگاه، "قوام انقلاب به بسیج است." [۱۳۶۹/۹/۵] "بسیج به معنای حقیقی کلمه، یک پدیده انقلابی است و باید این کشور و این ملت و این انقلاب، این پدیده را همیشه جدی بگیرد و قدر بداند." [۱۳۶۹/۹/۱]

خلاصه‌ی آنچه ذکر شد ایجاب می‌کند که تا هنگامی که ماهیت انقلاب اسلامی و ماهیت جهانخواران دگرگون نشده‌است، تهدید را جدی بگیریم. این جدیت مستلزم بیداری و هوشیاری و آمادگی همواره‌ی همگانی و جامع است، و این امر، تقویت بنیه دفاعی با نگرش راهبردی دفاع همه‌جانبه را می‌طلبد.

۳- سابقه‌ی نگرش به بنیه دفاعی در قوانین کشور

در یک نظام، اصل بر قاعده‌مندی امور است. در یک تقسیم‌بندی کلی، قواعد حاکم بر یک کشور، به قانون اساسی، قوانین عادی، و مقررات (آیین‌نامه‌ها^۱ و تصویب‌نامه‌ها^۲) تقسیم می‌شوند. قوانین عادی در حدود شرع و قانون اساسی توسط مجلس شورای اسلامی وضع می‌شوند، و اصول یکصد و سی و هشتم و هشتاد و پنج، صلاحیتهای متفاوتی را برای دولت در خصوص وضع آیین‌نامه قائل شده‌است. از آنجایی که بنا به اصل یکصد و دهم قانون اساسی، "تعیین سیاستهای کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام" از وظایف و اختیارات رهبر به شمار آمده‌است، اگرچه این سیاستهای کلی، به خودی خود قانون به حساب نمی‌آیند اما چارچوبی قلمداد می‌شوند که مطابق قانون اساسی، قوانین عادی باید به آن چارچوب ملتزم باشند، و از این دیدگاه، سیاستهای کلی در قاعده‌مندی نظام جمهوری اسلامی، دخیل می‌گردند. سیاستهای کلی ابلاغی مقام معظم رهبری به عنوان سیاستهای حاکم بر برنامه‌های توسعه، از جمله‌ی این سیاستها هستند.

ما در این قسمت، به جایگاه و برخی ویژگیها و ملاحظات مربوط به بنیه دفاعی، در قانون اساسی و سایر قواعد و همچنین سیاستهای کلان جمهوری اسلامی ایران می‌پردازیم.

۱- آیین‌نامه مقررات کلی و نوعی است که توسط مقامات عالی اجرایی (هیأت دولت، وزیران، ...) در اجرای قانون و یا در جهت تسهیل اجرای قانون وضع می‌شود.

۲- آیین‌نامه مقررات کلی و نوعی است که توسط مقامات عالی اجرایی (هیأت دولت، وزیران، ...) در اجرای قانون و یا در جهت تسهیل اجرای قانون وضع می‌شود.

۳-۱- قانون اساسی

به روشنی، حفظ استقلال و تأمین امنیت و حفظ تمامیت ارضی و ارزش‌ها و اهداف کشور مندرج در مواد مختلف قانون اساسی، مستلزم بهره‌گیری از کلیه امکانات برای مقابله با تهدیدات می‌باشد، و چنین اقدامی، تقویت بینه دفاعی و آمادگی کامل و مستمر رزمی را اقتضا می‌کند. در همه کشورها، عوامل مادی تأمین‌کننده استقلال، قوای نظامی و تأمین‌کننده امنیت و [نظم داخلی]، قوای مسلح انتظامی [و سازمان‌های اطلاعاتی] می‌باشند. هرچند که قوای مذکور، با سازمانها، نیروی انسانی و مدیریت مستقل در جامعه نمایان می‌شود، اما چون اولاً رئیس کشور هم بر امور لشکری و هم بر امور کشوری اقتدار و نظارت فائقه دارد، و ثانیاً، امور مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، مرتبط و حسب ضرورت پشتیبان امور نظامی قرار می‌گیرند، طبعاً ارتباط اداره امور نیروهای مسلح با امور دیگر، ضرورت می‌یابد. در اجرای این هماهنگی، شورایی متشکل از مسئولان طراز اول امور کشوری و لشکری موضوعیت پیدا می‌کند. [هاشمی، ۲، ۶۴۱] در کشور ما اصل یکصد و هفتاد و ششم قانون اساسی، در ارتباط با موضوع مذکور، "شورای عالی امنیت ملی" را مطرح می‌کند.^۱ شایان ذکر است که این شورا عملاً جایگزین شورای عالی دفاع سابق مندرج در اصل یکصد و دهم قانون اساسی ۱۳۵۸ و شورای امنیت کشور^۲ به مسئولیت وزیر کشور شده‌است. براساس اصل یکصد و هفتاد و ششم، شورای عالی امنیت ملی به منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی به ریاست رئیس جمهور، با وظایف ذیل تشکیل شده‌است:

- ۱- تعیین سیاستهای دفاعی - امنیتی کشور در محدوده سیاستهای کلی تعیین شده از طرف مقام رهبری.
- ۲- هماهنگ نمودن فعالیتهای سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی - امنیتی.
- ۳- بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی.

۱- در برخی کشورهای دیگر نیز شورای امنیت ملی درصدد هماهنگ نمودن و وحدت بخشیدن به سیاستهای روابط خارجی، امور نظامی، اقتصادی، مالی و غیره، با سیاست امنیت ملی است که خود اعم از سیاست صرف نظامی و انتظامی و همچنین عامتر از سیاست دفاعی یک کشور می‌باشد.

۲- قانون راجع به تعیین وظایف و تشکیلات شورای امنیت کشور مصوب ۱۳۶۲/۶/۸.

حاصل کار این شورا عبارت از یک تصمیم "اجرایی" عالی است که از طریق مشارکت و همفکری رؤسای قوای مقننه و قضاییه و همچنین نمایندگان رهبری با اعضا و دست‌اندرکاران قوه مجریه اتخاذ می‌گردد [هاشمی، ۲، ۳۶۳]. و در عین حال، هماهنگی با آن برای قوای مقننه، مجریه و قضاییه و همچنین مردم و احزاب سیاسی و گروهها الزام‌آور خواهد بود. [همان، ۶۴۷]. علاوه بر آنچه در قلمرو وظایف شورای عالی امنیت ملی گفته شد، بر اساس اصل دوم قانون اساسی، دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در این اصل، همه امکانات خود را برای اموری از جمله امر ذیل به کار برد:

"تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور."

همچنین براساس اصل یکصد و پنجاه و یکم، به حکم آیه کریمه "واعدوا لهم ما استطعتم من قوة و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم و آخرین من دونهم لاتعلمونهم الله یعلمهم" دولت موظف است برای همه افراد کشور برنامه و امکانات آموزش نظامی را بر طبق موازین اسلامی فراهم نماید، به طوری که همه افراد همواره توانایی دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.

همه آنچه گفته شد نشان می‌دهد که تقویت بنیه دفاعی با بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی برای مقابله با تهدیدات، امری است که در قسمت‌های مختلف قانون اساسی به شکلهای مختلف، مورد توجه قرار گرفته و بر آن تأکید شده‌است.

۲-۳- سایر قوانین و مقررات

همان‌گونه که گفته شد، بجز قانون اساسی، سیاستهای کلی و قوانین عادی و مقرراتی که در چارچوب و برای اجرای قوانین عادی تنظیم می‌شوند نیز قواعد رفتاری جمهوری اسلامی ایران را تبیین می‌کنند.

۱-۲-۳- سیاستها و قوانین برنامه توسعه

نخستین سند سیاستگذاری اقتصادی جمهوری اسلامی ایران که چارچوبی برنامه‌ای داشت، با عنوان "گزارش نهایی سیاستهای توسعه و تکامل جمهوری اسلامی ایران" در سال ۱۳۵۹ منتشر شد. در این سند، قسمتی نیز به "آرمانها و هدفها" (وضع مطلوب) اختصاص

یافت. در بند ۵ این قسمت، اجباری بودن آموزش نظامی ذکر شد که هدف آن "علاوه بر آموزشهای ابتدایی نظامی، بیشتر تبلور مهارتها و تخصصهای افراد در رابطه با نیازهای ارتش بود به طوری که هریک از نیروهای فعال و یا ذخیره به محض احضار بتوانند در رابطه با یک شبکه به هم پیوسته در منطقه خود، تحت نظارت و هدایت کادر ثابت ارتش با افرادی که خوب می‌شناسند، عمل کنند." ^۱ همچنین در بند ۹ قسمت "سیاستهای کوتاه‌مدت" در چارچوب "سیاستها و راهبردها"، "مطالعات همه‌جانبه در جهت ادغام کلیه شئون ارتش در بافت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه به طوری که بیگانگی متقابل میان ارتش و جامعه از بین برود، صورت گیرد" ذکر گردید. [همان، ۱۸۹]

قوانین برنامه‌های توسعه نیز متضمن مواردی هستند که تقویت بنیه دفاعی و بهره‌گیری از کلیه امکانات کشور برای رویارویی با تهدیدات را ایجاب می‌کنند. در پیش‌نویس نخستین برنامه پنج‌ساله پس از پیروزی انقلاب اسلامی (۶۶-۱۳۶۲) که در سال ۱۳۶۱ تهیه اما مورد تصویب مجلس شورای اسلامی قرار نگرفت^۲ و عملاً مسکوت گذاشته شد، اگرچه در مواردی، به "جنگ" به عنوان مسئله روز (صفحه ۶) و ضایعات آن (صفحه ۵۳) اشاره شد و در برخی موارد نیز از تقویت بنیه (صفحه ۱۳) و صنایع دفاعی (صفحه ۳۵ و ۵۹) و تأمین نیازهای نیروهای مسلح (صفحه ۶۵) یاد شد، اما هیچ قسمت مشخصی به دفاع اختصاص نیافت که این امر بویژه با توجه به مقطع زمانی تهیه متن مزبور، قابل تأمل است.

برنامه اول توسعه

در اهداف دهگانه کلی برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۲-۱۳۶۸)، که با فاصله اندکی پس از آتش‌بس به اجرا درآمد، نخستین هدف، به "بازسازی و تجهیز بنیه دفاعی و تأمین نیازهای ضروری آن بر مبنای اهداف دفاعی تعیین شده" اختصاص یافته است. در چهارمین هدف، "کاهش وابستگی اقتصادی با تأکید بر خودکفایی محصولات استراتژیک کشاورزی" دیده شده، و در دهمین هدف، با عبارت

۱- از جمله آرمانها و هدفهای مندرج در این گزارش عبارتست از تبدیل ساختار ارتش به یک سازمان مردمی یک منظورهی کوچک حتی‌المقدور خودکفا مشتمل بر کادر ثابتی محدود که بیشتر به آموزش، سازماندهی، و کارهای تخصصی و اختصاصی و امور ثابت (همیشگی و مستمر) می‌پردازند، و همچنین شامل نیروهای فعال و ذخیره گستردهی آموزش دیده و سازماندهی شده‌ای که با فوریت قابل بسیج و تجهیز هستند. [نخست‌وزیری، ۱۹۰-۱۸۵].

۲- این برنامه در سال ۱۳۶۲ به مجلس تقدیم شد.

”سازماندهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیت، متناسب با مزیت‌های نسبی هر منطقه به استثنای مواردی که ملاحظات سیاسی و نظامی ایجاب می‌نماید“، بر ملاحظاتی تأکید شده است که متضمن لزوم آمادگی برای رویارویی با تهدیدات است. در چارچوب این اهداف، خط‌مشی‌های برنامه با صراحت بیشتر و عملی‌تری، مقدمات آمادگی برای مقابله با تهدیدات را تبیین کرده‌اند. نخستین خط‌مشی ”بازسازی و تقویت بنیه دفاعی بر مبنای استراتژی (راهبردهای) دفاعی کشور“ بوده است. راه‌های تحقق این سیاست عبارتند از:

۱-۱- بازسازی و تقویت بنیه دفاعی با تأکید بر استفاده از کلیه امکانات اقتصادی و صنعتی کشور و جلوگیری از دوباره‌کاری و عملکردهای موازی؛
 ۱-۲- فراهم کردن زمینه‌های اجرایی طرح بسیج مستضعفین به عنوان وسیع‌ترین شبکه دفاعی انقلاب اسلامی؛

۱-۳- تأکید و تقویت آموزش آمادگی دفاعی در مدارس پسرانه و دخترانه؛

۱-۴- دومنظوره کردن صنایع دفاع کشور.

بند دوم خط‌مشی‌ها نیز ”استراتژی دفاعی کشور“ را به عنوان یکی از چارچوب‌های اصلی بازسازی و نوسازی مورد توجه قرار داده است. به علاوه، در بحث از ”واردات“ تصریح شده که ”تداوم تقویت دفاع کشور بدون داشتن یک اقتصاد با بنیه‌های تولید داخلی رشد یافته در سال‌های آتی امکان‌پذیر نخواهد بود.“ (قانون برنامه اول) آخرین (دهمین) خط‌مشی عبارتست از ”سازماندهی فضایی و توزیع جغرافیایی جمعیت و فعالیت، متناسب با مزیت‌های نسبی هر منطقه به استثنای مواردی که ملاحظات سیاسی و نظامی ایجاب می‌نماید“. یکی از راه‌های این کار (۲-۱۰) ”تجهیز کانون‌های توسعه از طریق گسترش ظرفیت‌های زیربنایی و تولید و افزایش توان جمعیت‌پذیری به منظور فراهم سازی زمینه‌های ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای“ مطابق اولویت‌هایی با تأکید بر بخش‌های محروم می‌باشد. یکی از این اولویت‌های یاد شده، ”نواحی ویژه مطابق ضرورت‌های سیاسی و نظامی“ است.

برنامه دوم توسعه

هنگام تهیه قانون برنامه‌ی دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۸-۱۳۷۴)^۱ برای نخستین بار، سیاست‌های کلی، پیش از تدوین برنامه، در ۱۸ آبان

۱۳۷۲ از سوی رهبر معظم انقلاب ابلاغ شد و چارچوب اصلی برنامه‌ریزی را تعیین نمود. در بند ۱۰ سیاستهای حاکم بر این برنامه، "تقویت بنیه دفاعی کشور در حد نیاز و در محدوده سیاستهایی که از طرف رهبری اعلام می‌شود" تصریح گردید. بعلاوه، در متن این سیاستهای کلی از جمله به "تقویت و ترجیح ارزش‌های انقلابی در عرضه کردن منابع مالی و امکانات دولتی با اولویت دادن به کسانی که این منابع را در راه توسعه کشور و رشد آرمان‌های انقلابی و اسلامی بکار می‌برند و کسانی که در راه تحکیم انقلاب و نظام اسلامی تلاش بزرگی کرده‌اند از قبیل ایثارگران و رزمندگان و بسیجیان" و "رعایت اولویت در سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و غیر زیربنایی با هدف تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام و تأمین حداقل نیازهای دفاعی کشور، و جلوگیری از سرمایه‌گذاری در اموری که با این هدف‌ها ناسازگار است و موجب هدر دادن سرمایه‌ها و یا تضييع منابع می‌گردد" تصریح گردید. بعلاوه، با وجود تصریح به "توجه و عنایت جدی در مشارکت عامه مردم در سازندگی کشور"، از جمله تأکید گردید که واگذاری مؤسسات اقتصادی به مردم به گونه‌ای صورت گیرد که "موجب تهدید امنیت ملی و یا تزلزل حاکمیت ارزش‌های اسلامی و انقلابی نگردد".

ظاهراً فاصله گرفتن از جنگ و دور انگاشتن تهدید، اولویت تقویت بنیه دفاعی در ذهن برنامه‌ریزان را کاسته و در ردیف یازدهمین هدف از هدفهای کلان کیفی برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۷۸-۱۳۷۴) قرار داد.^۱ در این میان به ارتباط منسجم بین صنایع کشور و صنایع نظامی (۲-۱۱)، ایجاد و تقویت زمینه‌های لازم جهت اجرای طرح بسیج مستضعفین (۵-۱۱)، آموزش برای آمادگی‌های دفاعی (۷-۱۱)، استفاده از پتانسیلهای موجود کشور برای تأمین نیازهای دفاعی (۱۲-۱۱)، و استفاده از پدافند غیرعامل (۱۴-۱۱) تصریح شد. در هدف‌گذاری سیاست خارجی نیز دو عبارت "تأمین امنیت ملی در برابر تهدیدات خارجی" و "حفظ و صیانت از مرزها و دفاع از تمامیت ارضی و پاسداری از انقلاب اسلامی"، گنجانیده شد. همچنین در قسمت سیاستهای کلی تجارت خارجی، حمایت از تولیدات تأمین‌کننده‌ی نیازهای دفاعی - اگرچه مزیت‌های نسبی تحت الشعاع قرار بگیرند و به ناچار نادیده گرفته شوند - تأکید گردید. در تبصره ۴۷، "تقویت و توسعه بسیج و برنامه‌های ورزش و آمادگی دفاعی" درج شد. مراکز مختلف دولتی و تحت پوشش دولت نیز موظف شدند همه ساله حداقل به میزان دو درصد از سود

۱- البته در متن برنامه تصریح نشده‌است که ترتیب ذکر اهداف، لزوماً بیانگر ترتیب اولویت‌بندی نیز هست.

خالص خود را صرف تقویت و توسعه بسیج و برنامه‌های فرهنگی، ورزشی و آمادگی دفاعی و سایر فعالیتهای مربوطه نمایند.

برنامه سوم توسعه

در ابلاغیه سیاستهای کلی برنامه سوم توسعه مورخ ۷۸/۳/۲، افزوده شدن فصلی با عنوان "فصل اجتماعی، سیاسی، دفاعی، امنیتی" به فصول اقتصادی و فرهنگی، صراحت بیشتری به توجه به برنامه‌های دفاعی و امنیتی بخشید. در بند ۳۰ آمایش سرزمینی به عنوان چارچوب بلندمدت در برنامه‌ریزی‌ها مطرح شد که از جمله باید مبتنی بر "ملاحظات امنیتی - دفاعی" (اولین ملاحظه) باشد. در سیاست خارجی نیز که در بند ۳۱ درج شده‌است، "بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی" (هدف سوم) و "مقابله با افزون‌خواهی و اقدام متجاوزانه در روابط خارجی" (هدف چهارم) ذکر شد. در بند ۳۲ به "افزایش اقتدار دفاعی و امنیتی و انتظامی به منظور بازدارندگی و پاسخگویی مؤثر به تهدید، و تأمین منافع ملی و امنیت عمومی و پشتیبانی از سیاست خارجی و گسترش صلح و ثبات و امنیت در منطقه با بهره‌گیری از همه امکانات" اشاره شد. در بند ۳۳ نیز سخن از "توجه جدی در تخصیص منابع به وظایف مربوط به اعمال حاکمیت دولت" به میان آمد که موضوع مورد بحث نیز در پوشش آن قرار می‌گیرد. بند ۳۴ به "بهبود و تکمیل سازمانی و توزیع جغرافیایی نیروهای مسلح متناسب با اندازه و نوع تهدیدها و آمایش سرزمین" اشاره شد و بند ۳۵ به "تقویت و توسعه و نوسازی صنایع دفاعی کشور" اختصاص یافته، و سرانجام در آخرین بند (بند ۳۶) "توجه ویژه به حضور و سهم نیروهای مردم در استقرار امنیت و دفاع از کشور و انقلاب با تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفین" ذکر شد.

قانون برنامه سوم توسعه (۸۳-۱۳۷۹) نیز به همراه تنفیذ برخی مندرجات برنامه دوم، متضمن مصرحاتی در زمینه مورد بحث بود. در ماده ۶۴ برنامه سوم (در فصل ۷، نظام مالیاتی و بودجه) وظایف دولت به دو وظیفه‌ی اعمال حاکمیت و وظیفه‌ی تصدی (های اجتماعی و اقتصادی) تقسیم شد^۱ که حفظ نظم و امنیت عمومی، عدالت قضایی و دفاع از مرزهای کشور و تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان از جمله وظایف اعمال حاکمیت تلقی شدند. اعتبار مورد نیاز برای انجام این وظایف، از محل درآمدهای عمومی تأمین

۱- مضمون این تقسیم‌بندی، در حقوق اداری ایران مصوب ۱۳۰۹/۸/۱۳ نیز صورت گرفته است.

می‌شود و براساس افزایش کارآیی دستگاههای ذی‌ربط، منابع اختصاص یافته جهت بهبود کیفیت ارائه خدمات به مردم در دوران برنامه سوم توسعه، افزایش می‌یابد.

فصل بیست و دوم برنامه سوم به تفصیل به «امور دفاعی و امنیتی» اختصاص یافت و در آن از جمله به تجهیز نیروهای مسلح بویژه با فناوریهای جدید و استراتژیک (ماده ۱۷۱)؛ تهیه طرح جامع نحوه استقرار نیروهای مسلح در سطح کشور (ماده ۱۷۳)؛ ارتش بیست‌میلیونی و اشاعه تفکر بسیجی و مردمی کردن امنیت و دفاع (ماده ۱۷۵) و «ادامه پرهیز از تشنج در روابط با کشورهای غیرمتخاصم» و «بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی» (ماده ۱۸۶) پرداخته شد که برخی از موارد یاد شده، در برنامه قبلی نیز ذکر شده بودند. شایان ذکر است که در حالی به «امور دفاعی و امنیتی» به عنوان یکی از امور بخشی پرداخته شد که امور مربوط به امنیت ملی حداقل در برخی موارد، فرابخشی می‌باشد.

برنامه چهارم توسعه

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۸۸-۱۳۸۴) به عنوان نخستین برنامه دوران بیست ساله، در سال ۱۳۸۳ به تصویب رسید و به علت فضای سیاسی کشور و تحولات آن، دارای فراز و نشیبی به مراتب بیشتر از برنامه‌های قبلی بود به‌گونه‌ای که سرانجام با رسیدگی مجمع تشخیص مصلحت نظام و موافقت مقام معظم رهبری با پیشنهاد مجمع، ابلاغ شد. فرآیند تهیه^۱ و سازماندهی متن برنامه چهارم و مجلدات همراه آن (مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه) به کلی با گذشته متفاوت بود.

پیش از تهیه برنامه چهارم، علاوه بر سیاستهای کلی ابلاغی مقام معظم رهبری که در قسمت «امور اجتماعی، سیاسی، دفاعی و امنیتی» آن، به «قدرت اقتصادی» به عنوان یکی از امور مورد تأکید در «تقویت امنیت و اقتدار ملی» تصریح شد (بند ۲۰)، سند «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی» (چشم‌انداز بیست‌ساله) نیز به عنوان چارچوبی بلندمدت ابلاغ شده بود. در سند چشم‌انداز، جامعه ایرانی جامعه‌ای «امن، مستقل، مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت» ترسیم شد.

در سرفصل امور فرهنگی، علمی و فناوری سیاستهای کلی برنامه چهارم، تعمیق روحیه

۱- سازمان کار و فرآیند تهیه برنامه، در متن «مبانی نظری و مستندات برنامه چهارم توسعه» ذکر شده است.

دشمن‌شناسی و ترویج روحیه ظلم‌ستیزی و مخالفت با سلطه‌گری استکبار جهانی (بند ۶) و همچنین مقابله با تهاجم فرهنگی (بند ۸) تصریح گردید. در سرفصل امور اجتماعی، سیاسی، دفاعی و امنیتی، کماکان آمایش سرزمینی مبتنی بر اصولی از جمله ملاحظات امنیتی و دفاعی مورد توجه قرار گرفت. همانند گذشته، بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی (بند ۲۸) در سرفصل امور مربوط به مناسبات سیاسی و روابط خارجی ذکر گردید، و علاوه بر ارزش‌های متعارف، به ارزش امنیتی آب نیز اشاره شد (بند ۴۰). بنا به بند ۴۹، واگذاری مؤسسات اقتصادی دولت به مردم، از جمله نباید موجب تهدید امنیت ملی و یا تزلزل حاکمیت ارزش‌های اسلامی و انقلابی گردد. عنوان بخش پنجم برنامه چهارم توسعه، «تأمین مطمئن امنیت ملی» با دو فصل «امنیت ملی» (فصل دهم) و «توسعه امور قضایی» (فصل یازدهم) بود، و از «حفظ تمامیت ارضی کشور و ایجاد آمادگی دفاعی ملی» به عنوان بند ششم امور حاکمیتی، سخن به میان آمد. در فصل «امنیت ملی»، موادی درج شدند که به‌طور خلاصه و مفهومی^۱ متضمن اموری بودند که از جمله مهمترین موارد غیرتنفیدی آنها عبارتند از: آموزش عمومی و ترویج فرهنگ متناسب؛ توسعه خطوط مواصلاتی و مراودات اطلاعاتی با کشورهای منطقه در قالب ترتیبات امنیت جمعی؛ توسعه مشارکت همه ایرانیان در تصمیمات و مدیریت اجرایی کشور؛ ترویج روحیه متناسب؛ ایمن‌سازی ساختار و پراکندگی جمعیت؛ رویکرد جامعه‌محوری در توسعه نظم و امنیت کشور و جایگزینی کنترل‌های درونی به جای رویکرد امنیتی؛ هوشمندسازی سیستم‌های دفاعی؛ بهینه‌سازی ساختارهای چابک و سخنگو؛ تأکید بر نیروهای مردمی در استقرار امنیت و دفاع؛ بهبود صنایع دفاعی و نیروهای مسلح با ارتقای دانش، مهارت و فناوری، منزلت اجتماعی و معیشت؛ ارتقای ابتکار عمل و توان مقابله مؤثر؛ گسترش همکاری‌های بخش دفاع با مراکز علمی دانشگاهی داخلی و خارجی؛ رعایت پدافند غیرعامل در طرح‌های مهم و تأسیسات زیربنایی و ساختمان‌های حساس و شریان‌های حیاتی کشور (ماده ۱۲۲)؛ تشکیل مؤسسات غیردولتی حفاظتی و مراقبتی (ماده ۱۲۲)؛ تهیه طرح جامع امنیت ملی نظر به اهمیت امنیت ملی در رشد و توسعه کشور (ماده ۱۲۵)؛ تقویت مراوده و بهره‌گیری از ایرانیان مقیم خارج؛ واگذاری کمک‌های توسعه‌ای رسمی به کشورهای هدف؛ هماهنگی بخش‌های بین‌المللی کلیه دستگاه‌های اجرایی (ماده ۱۲۷)؛ و تهیه و اجرای طرح جامع نحوه استقرار نیروهای

۱- آنچه ذکر شده است تلخیص شده‌ی مفهومی مواد می‌باشد.

مسلح در سطح کشور (ماده ۱۲۸). در فصل هشتم (ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی) از "منشور حقوق شهروندی" سخن به میان آمد که یکی از مقاصد آن، "استقرار زمینه‌های رشد و تعالی و احساس امنیت فردی و اجتماعی در جامعه" بود و "ارتقای احساس امنیت اجتماعی در مردم و جامعه" از محورهای آن قلمداد شد. در این قسمت، "احساس امنیت" نیز علاوه بر خود "امنیت" مورد توجه صریح قرار گرفت.

برنامه پنجم توسعه

سیاستهای کلی برنامه پنجم توسعه (۹۴-۱۳۹۰)^۱ در ۱۳۸۷/۱۰/۲۱ پس از ابلاغ بعضی از سیاستهای کلی اصولی مانند سیاستهای کلی اصلی ۴۴، و در چارچوب سند چشم‌انداز بیست‌ساله و با رویکرد مبنایی پیشرفت و عدالت، ابلاغ گردید. در سرفصل امور اقتصادی، علاوه بر ارزش‌های متعارف، به ارزش امنیتی آب نیز اشاره شد. بعلاوه، با اساس قرار دادن مصوبه شورای عالی امنیت ملی در زمینه "حفظ ذخایر راهبردی ارزی به مقداری که اطمینان از تأمین نیازهای اساسی کشور در مدت معین ... حاصل گردد"، بار دیگر، جنبه امنیتی این ذخایر مورد توجه قرار گرفت.

در سرفصل امور سیاسی، دفاعی و امنیتی، جهت‌دهی به پایبندی جریان‌ات سیاسی از جمله به "دشمن‌ستیزی" مطرح گردیده، و بار دیگر بر "بهره‌گیری از روابط برای افزایش توان ملی" تأکید، و بر نوعی مشارکت در تأمین امنیت جهانی صحه گذاشته شده است. برای تحکیم و ارتقاء امنیت پایدار، فراگیر و تضمین‌کننده اهداف و منافع ملی، "تقویت نقش مردم" و تقویت و تعامل مؤثر دستگاه‌های ذی‌ربط برای تأمین اشراف اطلاعاتی و مقابله با هر نوع اختلال در امنیت عمومی، اقتصادی و اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته، و برای نخستین بار در سیاستهای کلی، از "مقابله با تهدیدهای نرم" در این عرصه سخن به میان آمده است. به امنیت سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، و تقویت زیرساخت‌های انسجام و همبستگی ملی، و گسترش پدافند غیرعامل نیز در این میان تصریح شده است.

در متن برنامه پنجم، در خصوص بهبود فضای کسب و کار مندرج در فصل پنجم (اقتصادی)، اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران به ارائه مستمر گزارش‌ها و پیشنهادهایی از جمله در جهت ارتقاء امنیت اقتصادی (مندرج در تبصره ۱ ماده ۷۶) موظف شده

است. در چارچوب امور دفاعی فصل هفتم (دفاعی، سیاسی و امنیتی) بهره‌گیری بهینه از فرصت خدمت وظیفه عمومی، "ارتقاء معنویت، انضباط اجتماعی، تقویت تعاملات سازنده و مهارت‌های حرفه‌ای و افزایش ظرفیت به‌کارگیری تخصصی سربازان وظیفه" و "ارتقاء احساس امنیت و سالم‌سازی فضای عمومی جامعه" مورد توجه قرار گرفته است. ایجاد زیرساختها و اتخاذ ساز و کارهای لازم برای مشارکت هر چه گسترده‌تر دستگاههای دولتی و بخش غیردولتی در برنامه‌های دفاعی در شرایط بحران و جنگ (بند الف ماده ۱۹۵) نیز در دستور کار قرار داده شده است. در ماده ۱۹۶، همگام با امنیت و دفاع، توسعه فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر نیز به عنوان صحنه حضور نیروهای مردمی، از امور موظف دولت در زمینه‌سازی و پشتیبانی در نظر گرفته شده است، و از "پشتیبانی از رده‌های مقاومت بسیج و بسیج اساتید، دانشجو و طلبه در دستگاههای اجرائی به ویژه در فعالیتهای پژوهشی و علمی" و "توسعه فرهنگ و تفکر بسیجی" و "پشتیبانی و کمک به مقابله با جنگ نرم در حوزه‌های مختلف" سخن به میان آمده است. بسیج برنامه پنجم، بسیج دهها میلیونی است که باید پشتیبانی‌های لازم برای جذب و به‌کارگیری سی میلیون نفر از آنها با رویکرد فرهنگی، اجتماعی و علمی صورت گیرد. در این میان، "بسیج جامعه زنان" نیز به‌ویژه در فعالیتهای مربوط به توسعه فرهنگ عفاف و حجاب و تحکیم بنیاد خانواده مسکوت گذاشته نشده است. ماده ۱۹۸ متضمن "تکمیل چرخه دفاع غیرنظامی" است. در ماده ۲۰۱ از "تقویت مؤلفه‌های بینه دفاعی با تأکید بر مدرن‌سازی و هوشمندسازی تجهیزات، ارتقاء منابع انسانی و سامانه‌های (سیستم‌های) فرماندهی (C4I)" و "بهینه‌سازی و بهبود ساختارهای چابک و پاسخگو در دفاع ملی" و "ارتقاء حضور و سهم نیروهای مردمی در استقرار امنیت و دفاع از کشور و به‌کارگیری متقابل و بهینه از امکانات و توان منابع انسانی" و "رعایت اصول پدافند غیرعامل در طراحی و اجرای طرحهای حساس و مهم و یا در دست مطالعه و نیز تأسیسات زیربنایی و ساختمانهای حساس و شریانهای اصلی و حیاتی کشور" ذکر به میان آمده است. در ماده ۲۰۵، وزارت اطلاعات از جمله موظف به "پیشگیری و مقابله با فساد و اختلال در امنیت اقتصادی" و "ایجاد و گسترش زیرساختها و ساز و کارهای لازم برای مشارکت هرچه بیشتر مردم در راستای تقویت و تحکیم امنیت پایدار کشور" شده است. موضوع "تقویت دیپلماسی اقتصادی" در قلمرو سیاست خارجی نیز خود متضمن گشودن بایی در نگرش به ارتباط بین اقتصاد و دیپلماسی است که هر دو، رویکردی استراتژیک را می‌طلبند.

در برنامه پنجم به نظر می‌رسد با استمرار درج برخی موارد از جمله امنیت غذایی و امنیت سایبری و ارتباطی، و همچنین مطرح نمودن اموری از قبیل "سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی" (ماده ۲۲۷) ابعاد وسیع‌تری از بنیه دفاعی که متضمن تأمین امنیتی همه‌جانبه و پایدار تلقی می‌شود، مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۲-۳- سایر قوانین عادی

علاوه بر آنچه گفته شد، در چارچوب تقویت بنیه دفاعی، برخی قوانین و آیین‌نامه‌ها به صورت ضمنی یا صریح در این باره قابل توجه هستند. در بند "ز" ماده ۶ قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۶/۷/۷، ذکر شده است: "نیروهای مسلح می‌بایست از چنان آمادگی، تحرک و اقتداری برخوردار باشند که بتوانند با بهره‌گیری از تمامی امکانات جمهوری اسلامی، جرأت تعرض را از دشمنان آشکار و نهان سلب نمایند." همچنین در بند "ز" ماده ۷ این قانون آمده است: "آماده نمودن مردم برای دفاع مسلحانه از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران در چارچوب قانون خدمت وظیفه عمومی." و در بند "ی" تصریح شده است: "اقدامات لازم در زمینه کسب اطلاع از اوضاع و احوال، رویدادها و تحولات سیاسی و نظامی آشکار و نهان منطقه‌ای و جهانی و ارزیابی مستمر تهدیدات و توان رزمی دشمنان بالفعل و بالقوه."

"تقویت کامل بنیه دفاعی جمهوری اسلامی از طریق همکاری با سایر نیروهای مسلح و آموزش و سازماندهی نیروهای مردمی" در ماده یک اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مصوب ۱۳۶۱/۶/۱۵ درج شده است. در ماده ۶۳ قانون خطمشی کلی و اصول برنامه‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۱/۴/۱۷ نیز "کمک به آمادگی رزمی عمومی از طریق آموزش" مطرح شده است.

در قانون خدمت نظام وظیفه که در ۱۳۱۷/۳/۲۹ مصوب شد^۱ و آخرین نسخه آن در ۱۳۶۳/۷/۲۹^۲ به تصویب رسید -، قانون تشکیل نیروی پایداری مصوب ۱۳۴۷/۱۰/۳۰

۱- قانون سربازگیری در ۲۳ ذی‌حجه ۱۳۳۳ قمری به تصویب رسیده است.

۲- این نیرو در سال ۱۳۵۱ به ژاندارمری کل کشور منتقل شد.

و آیین‌نامه اجرایی قانون آمادگی ملی و بسیج غیرنظامی مصوب ۱۳۵۴/۲/۲۳ و مصوبه ستاد بسیج اقتصادی مورخ ۱۳۶۰/۹/۱۶ نیز اشاره‌هایی به موضوع مورد بحث این تحقیق یافت می‌شود.^۲

همه آنچه گفته شد، نشان می‌دهد که قواعد نظام جمهوری اسلامی ایران همگی به شکل‌های مختلف، با صراحت یا تلویحاً، رفتار اجزای مختلف این نظام را به گونه‌ای تنظیم می‌کنند که برای مقابله با کلیه تهدیدها، از بنیه و کلیه امکانات خود، به بهترین وجه استفاده‌ی کامل کند.

۴- مبنا و ملاحظات سیاستگذاری کلی در قلمرو بنیه دفاعی کشور

آنچه در قسمت قبلی بیان شد، سابقه‌ای از نحوه نگرش قانونگذاران کشور به بنیه دفاعی و ابعاد مورد توجه آنان در این قلمرو را نشان داد. در این قسمت، بر مبنای مطالب گذشته، برخی موارد مبنایی و ملاحظات را جهت بسترسازی سیاستگذاری کلی در باره بنیه دفاعی برمی‌شمیریم.

۴-۱- عناصر اصلی بنیه دفاعی متعارف

در یک جمع‌بندی و با محوربندی مفاهیم مطرح شده و موارد مصرح در قوانین کشور، عناصر بنیه دفاعی متعارف از یک سو به دو دسته بسیار کلی مادی و غیرمادی^۳، و از سوی دیگر، به سه گروه ذیل تقسیم می‌شود:

۱- امکانات نظامی؛

۲- امکانات غیرنظامی؛

۳- نحوه‌ی اداره، و نهادهای همکاری و تعامل (تلفیق).

۱- در مصوبه یاد شده، وظایف کلی ستاد عبارتست از بررسی مشکلات و بحرانهای اقتصادی ناشی از جنگ و تحریم آشکار و پنهان اقتصادی. شایان ذکر است که با این نگرش، فعالیت بسیج اقتصادی فقط محدود به جنگ نمی‌شود و لذا برای مقابله با تهدیدهای اقتصادی نیز باید از آن استفاده نمود. البته در خلال مطالب آینده روشن خواهد شد که احتمالاً چنین نگرشی نیز نگرشی محدودتر از آنچه شایسته مفهوم بسیج اقتصادی است، می‌باشد.

۲- در ۳۰ بهمن ۱۳۵۸ نیز طرحی با عنوان "طرح اضطراری بسیج اقتصادی و آمادگی ملی" به صورت مقدماتی توسط سازمان برنامه و بودجه پیشنهاد شد.

۳- از آنجایی که امکانات بشری را به هیچ وجه، مستقل از مواهب الهی نمی‌دانیم، از امدادهای غیبی که از امکانات بی‌بدیل و تردیدناپذیر جوامع و اقشار واجد شرایط می‌باشد، سخنی مجزا به میان نیاورده‌ایم.

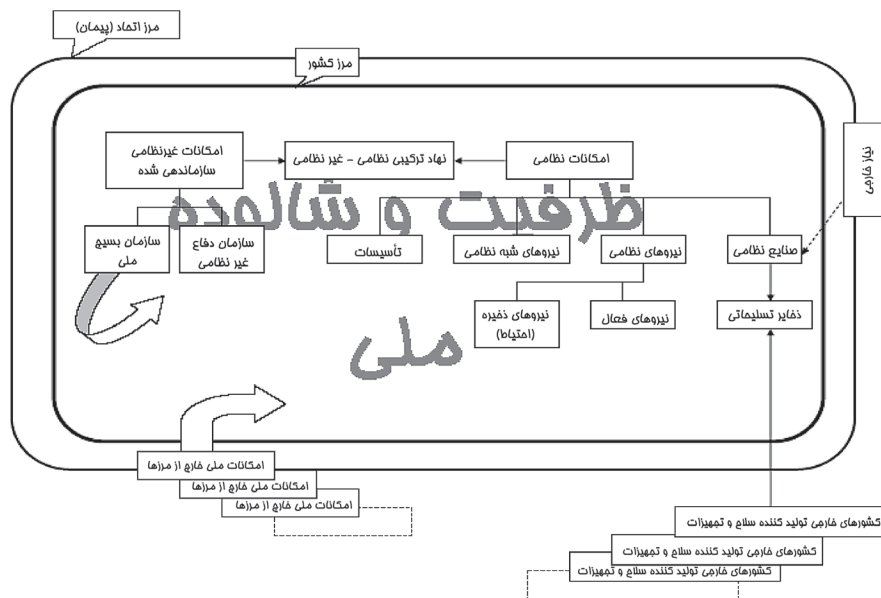
امکانات نظامی معمولاً در چهار شکل عمده بروز می‌یابند که عبارتند از نیروهای نظامی، صنایع نظامی، نیروهای شبه‌نظامی، تأسیسات و ذخایر و موجودی تسلیحاتی و تجهیزاتی (اعم از متعارف و استراتژیک). نیروهای نظامی به دو صورت فعال و ذخیره (احتیاط) سازمان می‌یابند، و نیروهای شبه‌نظامی در کشورهای مختلف، ماهیتهای متفاوتی به خود می‌گیرند. گروهی از امکانات غیرنظامی، در برخی کشورها سازماندهی شده (سازمان‌یافته) هستند. سازمانهای دفاع غیرنظامی و دفاع (پدافند) غیرعامل و بسیج ملی از این جمله‌اند. اما گروهی دیگر از امکانات غیرنظامی، قبلاً سازماندهی نشده‌اند و در همان حال، می‌توانند در هنگام نیاز، سازمان یابند. از امکانات اخیر با عنوان "ظرفیت و شالوده ملی دفاع" یاد می‌شود. مواردی که گفته شد، اساساً ماهیتی دوگانه (ترکیبی) به صورت بالفعل ندارند و در یک زمان، یا نظامی‌اند یا غیرنظامی. اما در مواردی نیز رابطه‌ای تعریف‌شده و نهادینه شکل می‌گیرد که براساس آن، عناصر نظامی و غیرنظامی در کنار یکدیگر، نهادی تلفیقی را تشکیل می‌دهند. نمونه بارز و تجربه شده این نهاد، مجتمعهای نظامی - صنعتی در کشورهای مختلف هستند. این‌گونه سازمانها نیز بی‌تردید در زمره امکانات دفاعی قرار می‌گیرند.

امکانات برشمرد شده در چارچوب بنیه دفاعی متعارف که در مواردی نیز می‌توانند امکاناتی ملی اما در خارج از مرزها و یا امکاناتی خارجی - از جمله، در قالب اتحادها - برای کمک به یک کشور باشند، در نمودار (۱) نشان داده شده‌اند. در قسمت‌های آینده برخی از مواردی که در بنیه دفاعی متعارف به حساب آورده نمی‌شوند را نیز در نظر خواهیم گرفت.

امکانات بنیه دفاعی بنا به ماهیت خود، می‌توانند به طور مستقیم، یا با تبدیل، و ادغام و چندمنظوره‌سازی، برای رویارویی با تهدیدات، به کار گرفته شوند. در همان حال، بنیه دفاعی علاوه بر امکانات موجود بالقوه و بالفعل، متضمن هماهنگی و اداره و سازماندهی بهینه آنها و استفاده بهنگام و کارآمد از فرصتها می‌باشد. روشن است که امکاناتی که مدیریت آنها به صورت مطلوب و بهینه صورت نگیرد، در عمل به عنوان بنیه دفاعی قابل استفاده نخواهند بود زیرا آمادگی نیز خود از ویژگی‌های لازم جهت لحاظ شدن یک امکان در بنیه دفاعی به حساب می‌آید.

برای ایجاد، حفظ، توسعه و بهره‌گیری جامع از کلیه عناصر بنیه دفاعی، باید درباره

هر آنچه می‌تواند در این چارچوب لحاظ شود، سیاستگذاری گردد. آنچه در نمودار (۱) ارائه شده است، نمونه الگویی تحلیلی، و قواره‌ای برای دسته‌بندی سیاستهای ذی‌ربط قلمداد می‌شود.

نمودار ۱- عناصر اصلی بنیه دفاعی متعارف

۲-۴- امکانات و توانایی‌های موجود جمهوری اسلامی ایران

امکانات و توانایی‌های مادی و غیرمادی‌ای که یک کشور می‌تواند برای گسترش اختیار خود و همچنین تأثیرگذاری و کنترل رفتار سایر کشورها و بازدارندگی و رویارویی با تهدیدات و اقدامات خصمانه، به کار ببرد، قدرت ملی آن کشور را تشکیل می‌دهند. اگر قرار باشد برای بیان قدرت ملی از یک تابع ریاضی استفاده کنیم، عناصر (متغیرها و پارامترها)^۱ و

۱- در این میان، اگر بخواهیم حالات و سناریوهای مختلف را نیز لحاظ کنیم، می‌توانیم از عناصری از جمله متغیرهای مجازی (Dummy Variables) استفاده نماییم.

نحوه ارتباط این عناصر (سازماندهی) و مقادیری که این عناصر می‌پذیرند،^۱ باید مورد توجه قرار گیرند. "نحوه ارتباط"، میزان انعطاف‌پذیری را نیز نشان می‌دهد و "مقادیر" در حقیقت با ارایه میزان امکانات در دسترس^۲ و وزن اهمیت و موقعیت آنها، میزان آمادگی را بیان می‌کنند. البته اگرچه معمولاً برای سهولت محاسبه و ساده کردن عملیات ذی‌ربط، کیفیت عناصر یک تابع ثابت فرض می‌شود، اما در عمل از اختلاف و نوسان کیفی نباید غفلت شود. همچنین بسیاری از عناصر قدرت، غیرمقداری و سنجش‌ناپذیر هستند و بعضاً نادیده‌گرفتن همین عناصر است که محاسبات دشمنان را در اقدامات بین‌المللی ناکام می‌گذارد. بطلان حسابهای مادی‌نگرانه، و تقدیم حسابگری الهی بر حسابگری [صرف] مادی^۳ که بارها از سوی امام راحل مورد تأکید قرار گرفته است، بر همین اساس بوده است.

در نگرش استراتژیک اسلامی، خداوند مرکز قدرت است و "هرکس متکل به مرکز قدرت باشد، قدرتمند است." [موسوی خمینی (امام)، ۱۳، ۱۶۰] قیام‌الله نیز پشتوانه‌اش قدرت خداست نه [حفظ] سلاح. [موسوی خمینی (امام)، ۱۳، ۳۳]

اتکاء به مسلسل و تانک و غفلت از خداوند قادر و جنود الهی، انسانها را به ورطه هلاکت و فضاخت می‌کشاند. [موسوی خمینی (امام)، ۱۵، ۲۳۵] لذا باید در کلیه ارزیابی‌ها، جنود و نیروهای غیبی را به جد لحاظ نماییم. [موسوی خمینی (امام)، ۱۵، ۲۴۲] و موسوی خمینی (امام)، ۱۶، ۱۳۵].^۴ به گفته مقام معظم رهبری، "آن چیزی که شما را از یک ارتش مجهز مدرن مجرب از همه جهت کامل، لیکن بی‌ایمان ممتاز می‌کند، ایمان و تعبد است؛ یعنی اعتقاد به غیب و تأثیر فعل و انفعالات غیبی، که در اختیار من و شما نیست و راه رسیدن به آن و کلید رمزش، عبارت از تقواست؛ یعنی عمل کردن به تکلیف شرعی." این، تنها وسیله‌ای است که می‌تواند نیروهای ما را از سایر نیروهای انقلابی و نظامی دنیا ممتاز کند، و گرنه نیروی نظامی مجرب کارکشته زرنگ باهوش درس خوانده شجاع و حتی فداکار، در دنیا کم نیست. [۱۳۶۹/۶/۲۹] هرگاه یک مجموعه انسانی، با ایمان و معرفت، حرکت آگاهانه‌ای را شروع کند، ابواب استعدادها بر او گشوده خواهد شد و جریان برکات

۱- البته به طور معمول، کیفیت این عناصر یکسان و ثابت فرض می‌شود.

۲- امکانات "در دسترس" لزوماً با امکانات "موجود"، یکی نیستند.

۳- از جمله ر. ک: [موسوی خمینی (امام)، ۶، ۹۱] و ۱۹۴.

۴- و رای این محاسبات معمولی، دستگاه معقول قانونمندی وجود دارد که غیب است و باید به آن معتقد بود. آن محاسبه را از

کجا پیدا کنیم؟ از راه شرع و عمل به تکلیف. [۲۹/۰۶/۱۳۶۹]

الهی به سوی او روان خواهد شد. [۱۳۷۹/۶/۲۶]^۱

در کنار آنچه گفته شد، عوامل قدرت^۲ و ارکان دفاع، براساس مستندات سه‌گانه به صورت ذیل تقسیم می‌شوند:^۳

۱- نیروی انسانی. با وجود تأکید بر تقویت و مدرن‌سازی تجهیزات نیروهای مسلح، نیروی انسانی از اهمیتی فراتر از تجهیزات برخوردار است. جوانهای یک کشور، ذخایری هستند که از ذخایر زمینی اهمیت بیشتری دارند [موسوی خمینی (امام)، ۱، ۹۱] و شاخص یک کشور قلمداد می‌شوند [موسوی خمینی (امام)، ۷۳، ۹].^۴ فرماندهان جنگ‌دیده آزمون‌شده، سرمایه‌های عظیمی هستند که محصول سالها تجربه و تلاش در عسرتها و فراز و نشیبها بوده‌اند و نباید در مسیر زندگی روزمره، به فراموشی سپرده شوند. [موسوی خمینی (امام)، ۱۹، ۲۱]

۲- تجهیزات. نیروهای نظامی کشور، باید حتی‌المقدور به آخرین و پیشرفته‌ترین سلاحهای ممکن مجهز باشند. تأکید بر تقویت نیروهای مسلح و تصویب بودجه‌های آنها [موسوی خمینی (امام)، ۱۲، ۸۲]؛ و [موسوی خمینی (امام)، ۲۱، ۱۱۸] و این بیان که "در هر شرایطی باید بینه دفاعی کشور در بهترین وضعیت باشد" [موسوی خمینی (امام)، ۲۰، ۲۴۰]، چنین ضرورتی را صحنه می‌گذارد. همچنین گوشزد نمودن تقویت صنایع دفاعی^۵ بر وظیفه ما درخصوص پشتیبانی تجهیزاتی نیروهای مسلح به صورتی خوداتکا می‌افزاید.

۳- پشتیبانی مردمی. اگر نیروهای مسلح هر کشور، به آمادگی کامل برسند، ولی از نیروهای

۱- همچنین ر.ک. [۱۳۶۹/۰۶/۲۹] (شما باید آمادگی‌های معنوی، ذخائر روحی و ایمانی، فداکاری و برای خدا بودن را حفظ کنید. بینه‌ی معنوی آحاد سپاه پاسداران باید به حدی تقویت شود که در هر شرایطی قدرت و طاقت مقابله و ایستادگی در برابر دشمن را داشته باشند).

۲- با توجه به این دیدگاه راهبردی به قدرت الهی، همه عناصر قدرت بجز قدرت الهی، عرضی محسوب می‌شوند که البته اسباب اعمال قدرت الهی هستند، و "أَبَى اللَّهُ أَنْ يُجْرَى الْأَشْيَاءَ إِلَّا بِالْأَسْبَابِ". [مجلسی، ۲۹۰]. تذکر این نکته نیز لازم است که برخی از آنچه به عنوان عوامل قدرت برشمرده شده‌اند، در زمره عناصر قدرت، و برخی دیگر به عنوان فرایندها و رویه‌ها و ویژگی‌های قدرت‌آفرین می‌توانند به حساب آیند.

۳- از دیدگاه مقام معظم رهبری: "وحدت ملی، همکاری مردم با مسئولان و تلاش مسئولان برای بهروزی مردم و در کنار آن آمادگی نیروهای مسلح مومن برای دفاع از میهن، ملت، ارزشها، استقلال و عزت ملی عناصر این قدرت دفاعی است". [۱۳۸۲/۱۰/۰۴]

۴- از جمله، گودنشین‌ها، زاغه‌نشین‌ها، کشاورزان، و کارگرها بینه کشور هستند. ر.ک. [موسوی خمینی (امام)، ۱۸، ۱۶۰]

۵- از جمله ر. ک. [موسوی خمینی (امام)، ۱۷، ۲۳۸]؛ [موسوی خمینی (امام)، ۲۱، صص ۵۷ و ۱۵۸ و [۱۳۶۹/۸/۲۸].

داوطلب مردمی پشتیبانی نداشته باشند، یقیناً توانایی‌شان کامل نخواهد بود. [۱۳۷۰/۸/۳۰] نیروهای مسلح ما، تشکیلاتی متشکل از ملت هستند. بنابراین، همان نیرو در آنها هم هست. سازماندهی نیروهای رزمی‌مان بایستی حاکی از قدرت ملت باشد و قدرت مردم را نشان بدهد.^۱ ملت، قدرتی لایزال دارد [موسوی خمینی (امام)، ۱۰۴، ۲] و اگر نیروهای مسلح در صدد کسب قدرت و پشتیبانی بی‌وقفه و قابل اتکا باشند، باید مردمی بودن خود را حفظ کنند و توسعه دهند. تأکید بر قدرت عشایر به عنوان قوه‌ای الهی [موسوی خمینی (امام)، ۲۷۵، ۱۳] و [موسوی خمینی (امام)، ۱۶، ۱۱۶ و ۱۷۴] و نام بردن از کارگران و کشاورزان به عنوان مرزبانان استقلال [موسوی خمینی (امام)، ۱۴، ۲۱۱] و بنیه و اساس کشور [موسوی خمینی (امام)، ۱۸، ۱۳۱] در همین قلمرو مفهوم می‌یابد.

۴- امکانات غیرمادی.^۲

مادیت، تابع معنویت [موسوی خمینی (امام)، ۶، ۶۰]^۳

و توان معنوی مهمتر از توان مادی^۴ است. هرچه معنویات قوی‌تر باشند، نیروهای مسلح نیز قویتر خواهند بود. [موسوی خمینی (امام)، ۱۶، ۱۹۶] ° تکیه به خدای متعال، به مراتب از تکیه بر فناوری و علم و همه موجودات عالم بر روی هم، توان‌سازتر می‌باشد. [۱۳۷۰/۱۰/۲] ایمان و عزم و ایستادگی و روحیه خوب، فداکاری،^۵ عمل خوب، توکل به خدا، ارتباط با خدا،^۶ ارتباط با یکدیگر و اهتمام به استحکام در سازماندهی نیروهای مسلح

۱- مقام معظم رهبری این وظیفه را بر عهده نیروهای نظامی گذاشته‌اند و می‌فرمایند: "مسئولان ارتش و سپاه بدانند که این، مسئولیت غیرقابل تخلف آنهاست." [۱۳۶۸/۱۱/۱۵]

۲- از این جهت به جای واژه "معنوی" از کلمه "غیرمادی" استفاده کرده‌ایم که امور ذهنی و فکری و ... را نیز در برگیرد.

۳- به عبارتی، از جمله در امور نظامی "ظواهر عنوان بواطن است." [۱۳۷۰/۹/۱۱].

۴- مهمتر از سلاح، نیروی معنوی و قدرت روحی مرد مسلح است. این آن چیزی است که اقتدار ملی یک کشور را به صورت یک اقتدار معنوی و حقیقی و غیر قابل زوال در می‌آورد. [۲۸/۰۷/۱۳۸۷] مقام معظم رهبری، مصادیقی از توان معنوی را عبارت از روحیه و ایمان و عشق به مسئولیت و تلاش جان‌فشانانه و فداکارانه می‌داند. [۱۳۷۰/۵/۹]

۵- همه در میدان نبرد و کارزار آموخته و تجربه کرده‌اند که معنویت و ایمان چقدر در پیروزیها و موفقیتها و بالا بردن توان و استقامت نیروها مؤثر است. [موسوی خمینی (امام)، ۲۱، ۳۵۸]

۶- به بیان ایشان، ایمان پشتوانه همه سلاحهاست. [۱۳۷۷/۷/۲۶].

۷- مقام معظم رهبری به روحیه ایمان و عنصر ایثار و فداکاری اشاره، و روحیه ایثار را که در جنگ به صورت شهادت‌طلبی ظاهر شد، بخش مهمی از قدرت ملی کشور به حساب آورده‌اند. [۱۳۸۲/۱۵/۵]

در این میان بسیار تعیین کننده است. [۱۳۶۹/۹/۲۴] و [۱۳۷۷/۱/۳۰]^۱ به هر صورت، بر قدرت باطنی^۲ و بینه معنوی - که بر دو پایه معرفت^۳ و ایمان استوار است.

[۱۳۶۹/۶/۲۹]^۴ - و بازسازی معنوی نیروهای مسلح [موسوی خمینی (امام)، ۲۲، ۱۴۴] باید تأکید شود؛^۵ بویژه آنکه یک کشور با انحراف فرهنگ،^۶ هر چند در بعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند باشد، پوچ و پوک و میان تهی است. [۱۳۷۶/۱۱/۱۹] در این میان، کانون خانواده نظامیان بسیار مهم و پاس داشتن آن، تکلیفی مصرح است.

۸- همه‌ی واجبات شرعی، اجتناب از همه‌ی محرّمات، تشکیل دهنده‌ی مجموعه‌ای است از داروی تجویز شده‌ی از سوی پروردگار برای تقویت بینه‌ی روحی و اصلاح امور دنیا و آخرت انسان - اصلاح جامعه، اصلاح فرد - منتها در این مجموعه بعضی از عناصر کلیدی هستند که شاید بشود گفت نماز کلیدی‌ترین این عناصر است. اگر نماز خواندیم، از درون انسان، از دل انسان بگیریم تا سطح جامعه و تا سطح حاکمیت بر جامعه - هرچه این جامعه بزرگ باشد - به برکت نماز امان پیدا می‌کند، امنیت پیدا می‌کند. دل انسان امنیت پیدا می‌کند، جسم انسان امنیت پیدا می‌کند، جامعه‌ی انسان امنیت پیدا می‌کند. [۱۳۸۷/۰۸/۲]

۱- قدرت مادی توان ایستادگی و رویارویی با یک چنین هفت جوش معنویت و انسانیت را ندارد... امروز هم قدرتهای مادی با همه‌ی توانشان ... قدرت مقابله و رویارویی با آن مجموعه‌ی انسانی که ایمان راه، عزم راه، همت راه، فداکاری را شاخص و معیار کار خود گرفته، ندارند. [۱۳۸۹/۰۳/۰۳]

۲- آن روز آسیب به ما می‌رسد که از باطن بگندیم [موسوی خمینی (امام)، ۹۸، ۱۷].

۳- خود دانش مایه‌ی اقتدار است؛ ... قدرت نظامی آفرین است... یک روایتی هست که میفرماید: "العلم سلطان" - علم، قدرت است - "من وجده صال به و من لم یجده صیل علیه" [۱۳۸۸/۱۱/۱۳]

۴- باید ملت و دولت، مجموعه‌ی نظام و کشور قوی باشد و اقتدار داشته باشد. اگر مقتدر نباشیم، مقتدران عالم بر روی ما اثر می‌گذارند؛ مجالی باقی نمی‌ماند تا ما بخواهیم حتی روی همسایگان خودمان یا همکیشان خودمان تأثیر بگذاریم، چه برسد بر روی کل بشریت. پس باید قدرت پیدا کرد. این قدرت بلاشک در ابزارهای نظامی نیست؛ حتی در قدرت تولید و پیشرفت فناوری هم نیست. آنچه که در درجه‌ی اول در ایجاد قدرت ملی مهم است، به نظر من دو چیز است: یکی علم است، یکی ایمان. [۱۳۸۸/۱۱/۱۳] در جای دیگر "ایمان و همبستگی" به عنوان پایه‌های معنوی قدرت به شمار می‌آیند.

۵- این که ما همیشه سفارش می‌کنیم آمادگیها را حفظ کنید، فقط آمادگی رزمی نیست. عامل اساسی تر، آمادگیهایی است که می‌تواند آمادگی رزمی را به خدمت گیرد: دلها، انگیزه‌ها، ایمانها، معرفتها و عشقی که همه وجود انسان با آن حرکت می‌کند. این را باید آماده نگهداشت؛ اگر این آمادگی بود، آن‌گاه آمادگی رزمی به کار می‌آید. اگر این آمادگی نبود؛ نه سلاح، نه تجهیزات، نه انضباط، نه سایر آمادگیهای پادگانی و استقراری و غیره به کار نخواهد آمد... راحت‌طلبی، رفاه‌طلبی و عیش‌طلبی، چیزهایی است که به تدریج در انسان اثر بد می‌گذارد و خود انسان هم اول نمی‌فهمد. یک وقت می‌خواهد حرکت کند، می‌بیند نمی‌تواند؛ می‌خواهد پرواز کند، می‌بیند نمی‌تواند. مراقب باشید مجموعه را حفظ کنید؛ ذهنها و دلها و فکرها و ایمانها را مورد پاسداری دقیق قرار دهید؛ این سفارش همیشگی من است. بدانید در این صورت، هیچ عامل و نیرویی زیر این آسمان وجود ندارد که بتواند بر شما غلبه کند. [۲۴/۰۶/۱۳۸۱]

۶- به همین دلیل، از عنوان "جبهه فرهنگی" [۱۳۷۷/۲/۵] سخن به میان می‌آید و در زمان دفاع مقدس، تیپ طلاب تشکیل می‌شود و بر مراکز فرهنگی (حوزه و دانشگاه) و سنگرهای علم تأکید می‌شود و در صورت انحراف، همچون بمب خوشه‌ای قلمداد می‌شوند. [موسوی خمینی (امام)، ۲۰۹، ۱۳].

مقام معظم رهبری علاوه بر آنکه خطاب به فرماندهان تصریح می‌کنند که "علیکم انفسکم: خودتان را بپایید" [۱۳۶۹/۶/۲۹]، با استشهاد به آیه "یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم و اهلیکم ناراً و قودها الناس و الحجاره ... " (تحریم / ۶) می‌فرمایند: "به بصیرت فرزندان و همسرانتان برسید." [۱۳۷۶/۱۲/۱۴] ایشان در سخنان نسبتاً مفصلی، به توجه و وقت گذاشتن برای خانواده می‌پردازند و این امر را بسیار مهم تلقی می‌کنند. [۱۳۷۷/۱۲/۱۸]

در کنار آنچه گفته شد، در موارد متعددی بر ارجحیت کیفیت بر کمیت و تقدم قدرت فکری بر تعداد تأکید شده‌است. به فرموده امام راحل، "این چیزی است که مطرح است در جنگ، [صرفاً] عدد نیست. آن چیزی که مطرح است آن قدرت فکری انسان است." [موسوی خمینی (امام)، ۱۳۰، ۱۰۰] و [موسوی خمینی (امام)، ۵۷، ۱۷] "ما اکثر الضجیج و اقل الحجیج". [موسوی خمینی (امام)، ۶۹، ۱۶] یک سرباز مؤمن می‌تواند در برابر یک گروه ایستادگی کند و آن را در هم بشکند. [موسوی خمینی (امام)، ۸۸، ۱۲] مقام معظم رهبری ضمن آنکه بر تقویت بنیه سپاه، آموزش و تجهیزات و سازماندهی و انضباط تأکید می‌کنند، معنویت را بالاتر از همه این امور می‌دانند و در توضیح آیه "... کم من فئه قليلة غلبت فئه کثیره باذن الله ..." (بقره / ۲۴۹) می‌فرمایند: "کم هم که باشید، باداشتن آن جنبه معنوی، زیاده‌ها را در مقابل خودتان مجبور به هزیمت می‌کنید." [۱۳۷۰/۶/۲۷] "باید سازماندهی سپاه هرچه قویتر شود. به گسترش بی‌رویه و کمی اعتقادی ندارم. به توان بالای کیفی، اعتقاد دارم. آن چیزی که مملکت را نجات خواهد داد و انقلاب را به صورت مسلحانه حفظ خواهد کرد و برای حراست از آن، پشت گرمی و امید مسئولان و ملت را تشکیل خواهد داد، یک سازمان متشکل و نیرومند و قوی است، نه یک سازمان گسترده‌ای که علی‌رغم گسترش، بنیه کافی و توان لازم را نداشته باشد." [۱۳۶۸/۸/۲۹]

باور و اراده نیز در توان بخشی بسیار مهم هستند. "انسان اساس پیروزی و اساس شکست است. باور انسان اساس تمام امور است." [موسوی خمینی (امام)، ۱۹۳، ۱۴] "باور توانایی، شما را توانا می‌کند." [همان، ۱۹۴] و "اولین گام در مبارزه، اراده است." [موسوی خمینی (امام)، ۲۰۰، ۲۳۳]

۵- سازماندهی و رهبری. نیروی انسانی اگرچه عنصری بالقوه در ایجاد توان ملی

قلمداد می‌شود، اما بدون سازماندهی کارآیی ندارد. قوت و آمادگی نیروهای مسلح، ”در درجه اول به سازماندهی مستحکم، خوب، منعطف، روان، و آشنا با ارزشهای اسلامی احتیاج دارد.“ [۱۳۶۹/۱۰/۲۲] مقام معظم رهبری در توضیح تکامل و بالندگی سپاه خاطر نشان می‌کند که ”توده‌های بی‌شکل، به شکل یگانهای منظم درآمدند؛ عشق‌ها و شورهای بی‌مهاری، در چارچوب قواعد و قوانین زبده رزمی مشغول کار شدند؛ عشاق فداکاری و جهاد، راه منطقی و عاقلانه جهاد موفق و منظور نظر پروردگار را در تجربه‌ها پیدا کردند.“ [۱۳۷۰/۶/۲۷] ایشان در باره سازماندهی نظامی می‌فرمایند:

– اگر ما تاکتیک به کار نبریم، اگر در جنگ دانش بخرج ندهیم، توده انبوه کاری صورت نخواهد داد. [همان] – تیپ را همواره با سازماندهی‌اش در نظر بگیرید، نه با عده و جمعیتش. هر عده رزمنده، یک یگان نظامی نیستند. [۱۳۷۰/۹/۱۱]

– در واقع، هویت نیروهای مسلح، همان سازماندهی است. نیروهای مسلح بدون سازماندهی، یک توده انسانند، ارزش رزمی ندارند. [۱۳۷۷/۱/۳۰]^۱

– برای جنگیدن و مبارزه کردن، نظم لازم است. [۱۳۶۹/۹/۵] سازماندهی، بدون رهبری و فرماندهی مفهوم ندارد. ”محور اصلی نیروهای مسلح، فرماندهی است.“ [۱۳۶۹/۱۰/۲۲] اگر پیامبر سه نفر را به سفری می‌فرستادند، یکی را بر دو نفر دیگر امیر می‌کردند. فلیؤمروا احدهم. [۱۳۶۹/۶/۲۹]

البته مقام معظم رهبری تکلیف کرده‌اند که فرماندهان به طور مستمر در یگانهای رزم حضور داشته باشند و غیبت آنها از یگانها، امری استثنایی باشد. [۱۳۷۰/۲/۲۱]^۲

۶- ساده‌زیستی. حضرت امام بارها بر ساده‌زیستن به عنوان عامل توانمندی تأکید کرده‌اند. به گفته ایشان، اگر بخواهیم بی‌خوف و هراس در مقابل باطل بایستیم و از حق دفاع کنیم و ابرقدرتان و سلاحهای پیشرفته آنان و شیاطین و توطئه‌های آنان در روح شما اثر نگذارد و شما را از میدان به در نکند، خود را به ساده‌زیستی عادت دهید. [موسوی خمینی (امام)، ۱۱، ۱۹]^۳ مبارزه، با رفاه‌طلبی سازگار نیست. [موسوی خمینی (امام)، ۲۳۵، ۲۰] برجستگی سپاه، به همراهی ”سلحشوری نظامی“ با ”خلوص معنوی“ بوده‌است... هرگز

۱- ایشان از لزوم پیچیدگی و ایمان قوی سخن به میان آوردند.

۲- با این توضیح، فرماندهی از راه دور مطلوب قلمداد نمی‌شود.

۳- به گفته امام راحل، اگر بخواهیم یک ملت قوی و آزاد باشیم، باید قدری از تشریفات بکاهیم.

گرایش به جلوه‌های بی‌قدر مادی و روح آسایش‌طلبی و کامجویی نباید در این ستون شامخ و استوار نظام اسلامی خلل ایجاد کند. [۱۳۷۰/۶/۲۵]^۱

۷- خوداتکایی نیروهای مسلح در داخل و از خارج. براساس اصل سوم قانون اساسی، تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی در امور نظامی و مانند اینها، از وظایف دولت است. حضرت امام از اینکه ما باید بویژه به دشمنان خود احتیاج داشته باشیم، ابراز تأسف کرده‌اند [موسوی خمینی (امام)، ۴۳۸، ۱۰] و آن را عامل تسلیم دانسته‌اند. عزت و استغناء در مقابل طمع‌ورزان، بزرگترین سرمایه است [۱۳۷۷/۱۱/۱۹] و نیروهای مسلح که قوام استقلال کشورند، خود باید مظهر استقلال باشند. مقام معظم رهبری تأکید می‌کنند که ما امکانات و تجهیزات را تا حد امکان فراهم می‌کنیم اما نیروی نظامی باید "به ابتکارات و به دست و بازو و تواناییهای خود بیندیشد". [۱۳۷۰/۵/۹] "این بدترین بلیه برای یک سازمان رزمی است که برای ابزارهای خود، ناگزیر شود به دیگری رو کند." [۱۳۷۷/۱/۳۰] با این تعبیر، نیروهای مسلح نه تنها باید نسبت به خارج کشور، استغناء داشته و خودکفا باشند، در داخل کشور نیز باید اساس را بر خوداتکایی بگذارند.

۸- آمادگی. براساس آیه "واعدوا لهم ما استطعتم من قوه و من رباط الخیل ترهبون به عدو الله و عدوکم و اخرین من دونهم لاتعلمونهم الله یعلمهم ... (انفال / ۶۰) آمادگی، بازدارنده دشمن است. [۱۳۶۹/۳/۳] لازمه مسلمانی، هوشیاری و آمادگی است. [۱۳۶۹/۹/۲۴] خاصیت نیروی نظامی و انتظامی نیز هوشیاری و هوشمندی است. [۱۳۷۰/۹/۱۳] نیروهای مسلح باید همیشه این آمادگی را برای یک ملت داشته باشند، تا آن ملت احساس کند که می‌تواند بایستد. [۱۳۷۷/۱/۳۰] آمادگی شامل آمادگی رزمی و آموزشی و سازماندهی و انضباط و اخلاق و پشتیبانی‌ها و انواع دیگر آن است. [۱۳۶۸/۱۲/۱۰] البته مقام معظم رهبری بیش از حفظ آمادگی مادی، بر حفظ آمادگیهای معنوی و ذخایر روحی و ایمان تأکید می‌کنند. [۱۳۶۹/۶/۲۹]^۲ عملیاتی نگهداشتن و مانور دائم، از وظایف نیروهای مسلح است به گونه‌ای که این نیروها، همیشه را شب عملیات بدانند، و همیشه از شکست بترسند. برخی شکست‌ها پر سر و صدا و همراه با هیاهو است، اما برخی دیگر، "بی‌خبر بر انسان

۱- ایشان تأکید می‌کنند که "نجم و رفاه‌زدگی و عشرت‌طلبی ... به هیچ بهانه در این مجموعه پانجهاد (سپاه) نباید نفوذ کند.

۲- ایشان بر آماده نگهداشتن دائمی اعم از آمادگی ظاهری و سازمانی و نظامی و باطنی تأکید می‌کنند.

و بر یک جامعه و یک جبهه وارد می‌شود. [۱۳۷۰/۶/۲۷] یگانها باید دائماً عملیاتی نگه داشته شوند. یگانهای رزمی سپاه ... حجمشان کم و قابل اتساعند. [۱۳۷۰/۲/۲۱] مقام معظم رهبری بر کیفیت بالا و عملیاتی بودن دائمی تأکید دارند و حالت عملیاتی و سبک و کارآمد را برای نیروهای مسلح می‌پسندند. [همان]

۹- امکانات استراتژیک غیرنظامی. قدرت یک کشور، فقط به توان نظامی آن باز نمی‌گردد. برخی امکانات غیرنظامی نیز می‌توانند به عنوان ابزارهای اعمال قدرت به کار روند. نفت از این جمله امکانات است که بی‌تردید همواره توانسته‌است به عنوان حربه‌ای بر علیه برخی کشورها به کار رود. حضرت امام بارها از حربه و سلاح برنده نفت یاد کرده‌اند.^۱

۱۰- سلاح دیپلماسی. روابط خارجی و نوع رفتار و مذاکره با کشورهای دیگر، می‌تواند عامل ضعف یا قدرت یک کشور باشد. از جمله، ملاحظه چنین کاربردی موجب شد که حضرت امام با ساده‌انگاری - یا غرض‌ورزی - برخی که انقلابی مآبانه، از قطع رابطه با کشورهای متعدد دم می‌زدند، برخورد کنند.^۲

۱۱- وحدت. در اصل یکصد و پنجاهم قانون اساسی، بر همکاری و هماهنگی برادرانه میان نیروهای مسلح تصریح شده‌است. بزرگترین ابزار اقتدار نیروهای مسلح، وحدت است. [۱۳۷۷/۱/۳۰]

نتیجه‌گیری

۱. بینه دفاعی در سطح ملی، به "ساخت و پایداری دفاعی" مربوط می‌شود، و قابلیت‌ها و امکانات و توانمندی‌های مادی و غیرمادی را در برمی‌گیرد. در یک جمع‌بندی، بینه دفاعی متشکل از عناصری مادی و غیرمادی (شامل امور ذهنی و احساس و درک) و داخلی و خارجی است که یا عملاً در استفاده نظامی هستند و یا ضمن آمادگی، در هنگام لزوم می‌توانند بدون تأخیری ناپذیرفتنی (گراف)، برای رفع انواع تهدیدات - اعم از سخت و

۱- از جمله ر. ک. [موسوی خمینی (امام)، ۱۵، ۲۶۴ و موسوی خمینی (امام)، ۱۶، ۲۰۱، موسوی خمینی (امام)، ۲۲، ۲۶۷].

۲- از جمله ر. ک. [موسوی خمینی (امام)، ۱۹، صص ۷۳ و ۴۱۳].

نرم - و در جهت تحقق اهداف دفاعی به کار گرفته شوند. تا هنگامی که ماهیت انقلاب اسلامی و ماهیت جهانخواران دگرگون نشده‌است، باید تهدید را جدی بگیریم. این جدیت مستلزم بیداری و هوشیاری و آمادگی همواره‌ی همگانی و جامع است، و این امر، تقویت بنیه دفاعی با نگرش راهبردی دفاع همه‌جانبه را می‌طلبد.

۲. بر اساس آنچه در قوانین کشور - اعم از قانون اساسی و قوانین عادی - درج شده است، بنیه دفاعی یک مجموعه چند جزئی شامل امور نظامی و غیرنظامی مرتبط با امنیت ملی و امکانات مادی و غیرمادی (شامل امور ذهنی و احساس و درک)، و داخلی و خارجی، و پیوند و اداره هماهنگ آنها جهت بازدارندگی و دفاع در مقابل انواع تهدیدات - اعم از سخت و نرم -، و اقدام در جهت دستیابی به اهداف است. بنا به قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی کشور در حقیقت شکل‌گیری و حفظ و توسعه و اداره اجزای مختلف بنیه دفاعی را در سطح حاکمیت و مردم، به منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی و مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی را بر عهده دارد.^۱ در قوانین کشور امور ذیل در زمینه تقویت بنیه دفاعی قابل برداشت است:

۱. رای تقویت بنیه دفاعی برنامه‌ریزی و آموزش لازم است.

۲. به‌هم‌تافتگی اجزای بنیه دفاعی اعم از نظامی و غیرنظامی در تمامی عناصر قدرت ملی - با وجود حفظ ماهیت نظامی یا غیرنظامی خود در شرایط عادی -، و آمایش مناسب، در تقویت بنیه دفاعی بسیار تعیین‌کننده است. در همین جهت، تقویت بنیه دفاعی باید اولویتی ملی در همه کارهای اساسی کشور در نظر گرفته شود، و بنیه دفاعی باید فراگیر و همگانی - با مفهومی که از بسیج به مفهوم وسیع آن تدبیر شده است - گردد، بویژه آن که امور امنیت ملی، بعضاً اموری فرابخشی - حتی نه بین‌بخشی - هستند. مردمی کردن دفاع و اموری از قبیل پدافند غیرعامل و غیرنظامی و امثال آنها نیز در همین جهت مفهوم می‌یابد.

۳. تقویت بنیه دفاعی، بر مبنای اهداف و راهبردهای دفاعی تعیین شده و در حد نیاز صورت می‌گیرد.

۴. استقلال، در تقویت بنیه دفاعی تعیین‌کننده است. بنیه دفاعی وابسته، کارگشا نیست.

۵. مزیت‌یابی و استفاده از مزیت‌های نسبی در بهینه‌سازی عناصر ترکیبی بنیه دفاعی باید مورد توجه قرار گیرد.

۱- البته به نظر می‌رسد که تقویت بنیه دفاعی به عنوان امری نهادینه در همه فعالیت‌های کشور، هنوز رویه‌ای جاری نشده است.

۳. معمولاً عناصر بنیه دفاعی متعارف از یک سو به دو دسته بسیار کلی "مادی و غیرمادی" و "داخلی و خارجی"، و از سوی دیگر، به سه گروه ذیل تقسیم می‌شود:

۱- امکانات نظامی؛

۲- امکانات غیرنظامی؛

۳- نحوه‌ی اداره، و نهادهای همکاری و تعامل (تلفیق).

این امکانات بعضاً سازمان‌یافته هستند و در مواردی نیز سازماندهی شده نیستند. بعلاوه، امکاناتی که مدیریت آنها به صورت مطلوب و بهینه صورت نگیرد، در عمل به عنوان بنیه دفاعی قابل استفاده نخواهند بود زیرا آمادگی نیز خود از ویژگی‌های لازم جهت لحاظ شدن یک امکان در بنیه دفاعی به حساب می‌آید.

۴. منطق و نگرش راهبردی ایجاب می‌کند که از کلیه امکانات و عناصر بنیه دفاعی در جهت بازدارندگی و دفاع در رویارویی با تهدیدات و دستیابی به اهداف امنیت ملی استفاده شود. جهت استفاده از کلیه عناصر بنیه دفاعی جمهوری اسلامی ایران، باید علاوه بر عناصر متعارف، سایر عناصر تعیین‌کننده را نیز در نظر بگیریم.

۵. خداوند مرکز قدرت است و قدرت الهی که در تحلیل‌های متعارف قدرت ملی در نظر گرفته نمی‌شود، اصل قدرت‌هاست. ضمن ملاحظه این مرکز اصلی قدرت، عوامل اصلی بنیه دفاعی جمهوری اسلامی عبارتند از نیروی انسانی؛ تجهیزات؛ پشتیبانی مردمی؛ امکانات غیرمادی؛ سازماندهی و رهبری؛ ساده‌زیستی؛ خوداتکایی نیروهای مسلح در داخل و از خارج؛ آمادگی؛ امکانات استراتژیک غیرنظامی؛ سلاح دیپلماسی؛ و وحدت.

سرانجام، در سیاستگذاری بنیه دفاعی کشور، باید از عوامل قدرت ملی به بهترین وجه استفاده شود تا ضمن رعایت اولویت‌ها، بازدارندگی تحقق پذیرد، تهدیدات پاسخ گفته شوند، دفاع با قاطعیت صورت پذیرد، و پیگیری آرمان‌ها و اهداف و منافع ملی به بهترین وجه امکان‌پذیر گردد.

منابع و مآخذ

۱- منابع فارسی

۱. آذرنوش، آذرتاش (۱۳۷۹)، فرهنگ معاصر عربی - فارسی، نشر نی.
۲. اتابکی، پرویز (۱۳۷۸)، فرهنگ جامع کاربردی فرزانه (عربی به فارسی - ۶ جلد)،

فرزان روز.

۳. برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور
۴. خامنه‌ای، سید علی (مقام معظم رهبری)، بیانات، در پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری.
۵. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۶. مجلسی (علامه)، محمد باقر (۱۴۰۴ه. ق)، بحار الأنوار (جلد ۱۱۰)، مؤسسه الوفاء.
۷. موسوی خمینی (امام)، روح‌الله (۱۳۶۵)، صحیفه نور: مجموعه رهنمودهای امام خمینی (ره) (۲۲ جلد)، مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
۸. نخست‌وزیری (۱۳۵۹)، گزارش نهایی سیاستهای توسعه و تکامل جمهوری اسلامی ایران.
۹. هاشمی، محمد (۱۳۷۷)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران (ج ۲)، حاکمیت و نهادهای سیاسی، چاپ سوم، نشر دادگستر.

۲-منابع انگلیسی

1. Joint Education and Doctrine Division, J-7, Joint Staff, DOD Dictionary of Military and Associated Terms, www.dtic.mil/doctrine/dod_dictionary.
2. Joint Standing Committee on Foreign Affairs, Defence and Trade (Australia), From Phantom to Force: Towards a More Efficient and Effective Army, Ch.4: Capability,
3. http://www.aph.gov.au/house/committee/jfadt/army/armych_4.pdf

Fundamental Approach to Policy Making Within the Realm of Defensive Stigma of IR of Iran

Hossein DORRI NOGOURANI

MA in Economics & Islamic Knowledge,

Member of Academic Staff, Imam Hossein (PBUH) University

In consideration of the potentialities of the IR of Iran in terms of many rich resources of diverse origin, our country has been the target of news and diplomatic offenses, economic (cold) war, soft war, cultural inroads and, last but not least, serious military threats. As aptly stated by His Supreme Leadership: "Any negligence of these increasing confrontations and ignorance of the menacing plans of the aliens will be tantamount to simple-mindedness or prejudice."

By definition, the defensive stigma is composed of material and immaterial (mental and perceptual), internal and external elements which are either practically used by the military forces or could be adopted, while nurturing the preparedness, when required with no unacceptable (excessive) delay, to ward off the various types of threats (whether soft or hard) to materialize the best defensive objectives.

When determining policies for state defensive stigma, appropriate use must be made of crucial factors of national power, in keeping with the priorities set, to materialize the deterrence, to counter the threats, to defend decisively and to follow up the national ideals, objectives and interests in the best possible manner.

Keywords: Defensive stigma, national power, national policy making, general-purpose policies and development plans